

वर्तमानेपरेश्वराभावान्यर्थभाविष्यति॥ नि आदिनाथनाथिनः क्रमांश्चिदाख्यः १॥ १॥ १॥

श्रीनिःखुवंधवैलक्षण्यादिनिभावः १

॥ म. कौ. ति ॥

॥ १ ॥

कर्मकेभ्यः शिमेयः ३

वाच्यः
फलश्रीमानाधिकरणव्या
पारिकेवंशकर्मकत्वम् ३
फलव्यधिकारणाव्यापारिके
त्वंसकर्मकत्वम् २

श्रीगणेशायनमः ॥ ॐ ॥ ॥ लंय॥ लिङ् ॥ लुङ् ॥ लृङ् ॥ लेङ् ॥
लोङ् ॥ लङ् ॥ लिङ् ॥ लुङ् ॥ लृङ् ॥ एषुपंचमोलकारश्च दो
मात्रगोचरः ॥ लः कर्मणि च भावे च कर्मकेभ्यः ॥ लकाशः स
कर्मकेभ्यः कर्मणि कर्त्तरि च स्युरकर्मकेभ्यो भावे कर्त्तरि च
॥ वर्त्तमाने लट् ॥ वर्त्तमानक्रियावृत्तेर्धातोर्लट् ॥ अद्यवित्तो ॥

आख्यापितमासि कर्मोपलक्षणकालोवर्त्तते १
१ वर्त्तमानकालिकाया क्रिया तादृशक्रियाया वृत्तिर्यो धातुः तादृशभावोसकाशा कर्त्तरि लट् २

एङि कर्मभयजीवितमारण्ये लकास्य स्थितिमागर लम् ॥ रायन कीडा ह्निदीप्यर्थं धातुगतं तत्तत्कर्मकमाह २

॥ श्रीशिव ॥
॥ १ ॥

उच्चारणामर्थो ह्यस्यनेत्वं॥ भूस्तथायां॥ कर्त्तविवक्षा
यां भूत्वा॥ इति स्थिते॥ निपुनसमिपि पृथग्पृथग्मिष्वसः
मत्तात्तां^{३४७८}रुथामा आं च्वमिद्गृहि नहिड्॥ एतेषां दशलादे
शास्युः॥^{३४८२}लः पार्ष्णिपदं^{१३} लादेशः परस्मैपदसंज्ञास्युः॥ न
डा^{३४८३}नावात्मनेपदं॥ नङ्प्रत्याहारः शानच्कर्त्तव्यौ चैतन्संज्ञा

विनिगमनविरहाद्वयोर्ग्रहणम्

॥ मकोति ॥

॥ २ ॥

सुः ॥ पूर्वसंज्ञापवादः ॥ अनुदात्तडित्तात्मनेपदं ॥ अः
नुदात्तैः उपदेशे योऽडित्तात्त्विकानां स्थाने आत्मनेपदस्यात्
स्वरितजितः कर्त्तृमिषाये क्रियाफले ॥ स्वरितोऽजितश्च
धातोः आत्मनेपदं कर्त्तृगामिनी क्रियाफले ॥ शेषाः कर्त्तरिप
रस्येपदं ॥ आत्मनेपदनिमित्तहीनाऽन्ताः कर्त्तरिपरस्येप

उपपत्त्यादयः शेषाः कर्त्तरिपराः आत्मनेपदनिमित्त
तेति ॥

॥ श्रीशिव ॥

॥ २ ॥

दं स्यात् ॥ ^{१४७०१} निड स्त्रीणि त्रिणि प्रथममध्यमोत्तमाः ॥ ^३ तिडः
उभयोः परयोः च यस्त्रिकां क्रमार्दनसंज्ञासुः ॥ ^{१४७०२} तान्येकः
वचनद्विवचनबहुवचना न्येकशः ॥ तन्मध्यप्रथमादि संज्ञा
निड निस्त्रीणि त्रिणि प्रत्येकमेकवचनादिसंज्ञानि सुः
युस्मदुपपदे समानाधिकरणे स्थान्ति येषि मध्यमः ॥

॥म.कौ.ति॥

॥३॥

हेकयोर्विवचनेकवचने

प्रयुज्यमाने.

निद्रावाच्यकारकवाचिनिद्रुस्मदिप्रयुज्यमानेचमध्यः

मः॥ अस्मद्युत्तमः॥ तथाभूतेस्मद्युत्तमः॥ शेषप्रथमः॥

भूतिद्वितिस्थिते॥ निद्रुशित्तार्वधातुकं॥ निद्रुशित्तश्रव

त्वधिकारोक्ताएतत्तंजासुः॥ कर्त्तरिश्रयः॥ कर्त्रर्थेसार्व

धातुकेपरधत्ताःश्रयः॥ शार्वधातुकार्द्धधातुकयोः॥ अ

श्रीगुरुः

॥श्रीगुरुः॥

॥३॥

॥ यस्मात्प्रत्ययविधिसंज्ञादिप्रयोगः ॥

नयोः पर्योरिगंतांगस्यशुणः ॥ अवादेशः ॥ भवति ॥ भव
तः ॥ ^{१५} ^{१२} ^{या} ज्ञेनः ॥ प्रत्ययव्यवस्यरुस्यान्नादेशः ॥ अतोशुणो
॥ भवति ॥ भवति ॥ भवथः ॥ भवथ ॥ अतोदीर्घोयजि^३
॥ अतोंगस्यदीर्घोयजादौसर्वधातुके ॥ भवति ॥ भवा
वः ॥ भवामः ॥ सः ॥ भवति ॥ तौ ॥ भवतः ॥ ते ॥ भवति ॥ त्वं

॥म को ति॥
॥४॥

भवसि॥ पुवांभवथः॥ यूयंभवथ॥ अहंभवामि॥ आ
वांभवावः॥ वयंभवामः॥ शेषेविभाषाकरवादावधा
न्तउपदेशे॥ उपदेशेकादिखादि स्यात्तवर्जगदनदादर
न्यसिंधातावुपसर्गस्थानिनितात्परस्यनेरात्वंवास्या
त्॥ प्रणिभवति॥ प्रणिभवति॥ परोक्षेलिङ्॥ भूतानश्च

१ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
अस्मात्परं परोक्षम् ॥ द्विर्नद्यतम् ॥

अनघतनेलङ्कितिसूत्रादनुवृत्तिः १

॥श्रीगुरुः॥
॥४॥

नप

नरोक्षार्थवृत्तेधातोर्लिङ् लस्यतिवाद्यः ॥ परस्मैपद
नोशात्तुसंस्थलधुसंशात्त्वमाः ॥ लिट्तिवादीनांशाः
लादयत्कः ॥ भृञ्शतिस्थिते ॥ भुवोबुभूक्षुलिते ॥ अचि
लिट्तिवातोर्नभ्यासस्य ॥ लिटिपरेऽनभ्यासस्यधात्वव
यवस्यैकाचः प्रथमस्यद्वस्तः ॥ आदिभूतादचः परस्यतुद्वि
एकाचोद्वेप्रथमस्य अनादेद्वितीयस्येकचिद्वितीय

विहि

म. कोति तीयस्य ॥ भूवभूवभूवशतिस्थिते ॥ पूर्वोभ्यासः ॥ अत्रयेदेन
॥ ५ ॥ योः ॥ हलोदिशेवः ॥ अभ्यासस्यादिहलशिष्येतेनेहलो
सुप्यने ॥ दास्वः ॥ अभ्यासस्यावः ॥ भवतेरः ॥ भवतेरः ॥
तोकारस्यअस्याल्लिति ॥ अभ्यासेवच ॥ अभ्यासेर
लां चरस्युर्जशश्च ॥ रशंजशः खयां चरतिवीवेकः ॥ व

॥ श्रीगुरुः ॥
॥ ५ ॥

गङ्गा ६ व
मं दमधम

कच ६ व
खय ६ व

भूव॥ वभूवतुः॥ वभूवुः॥ लिद्व॥ लिङादेशस्तिङाद्
धातुकसंज्ञस्यात्॥ आर्द्धधातुकस्येडुतादेशः॥ वलादेश
र्द्धधातुकस्येडागमः स्यात्॥ वभू विथ॥ वभूवतुः॥ व
भूव॥ वभूव॥ वभूविम॥ अनद्यतने लुट्॥ भविष्यत्य
नद्यतने धातोर्लुट्॥ स्यतासीत्लुटोः॥ धातोरे नोत्तात्

॥ वभूविम ॥

म को जि ।

॥ ई ॥

बुधः परतः ॥ शवाद्यपवादः ॥ ल इति ल इति दोषह
 णम् ॥ आर्द्धधातुवंशेषः ॥ ति इति शिङ्गोन्वोधात्तारितिविहि
 तप्रत्ययस्य न्तं सः इह ॥ लुटः प्रथम्यङाद्यैः सः ॥ डित्वसामर्थ्य
 दभस्यापि टेलोपः भविता ॥ ता सस्योर्लोपः ॥ सादोप्रत्यये तथा
 भविता शौभविता सः भविता सि ॥ भविता स्थः ॥ भविता स्थ ॥ भविता सि ॥ भ

रिवं सादोप्रत्यये २

॥ श्रीगुरुः ॥

॥ ई ॥

३ भविष्यसि

वित्तास्वः॥ भवितास्मः॥ लृङ् शेषे च॥ भविष्यदर्थो धातोर्लृङ्
 क्रियार्थायां क्रियायां सत्यासत्या च इङ्॥ भविष्याति॥ भवि
 ष्यतः॥ भविष्यन्ति॥ भविष्यथः॥ भविष्यथ॥ भविष्यामि॥ भवि
 ष्यावः॥ भविष्यामः॥ लोट्॥ विधादिष्वर्थे धातोर्लोट्॥ आ
 शिषितिङ् लोटौ॥ स्तुः॥ लोट् इकारस्य उः॥ भवतु॥ तुह्यो॥

॥मकोति॥

॥७॥

स्तान्तडां शिष्यं न्यतारस्याम् ॥ आशिवितुह्योस्तान्तडां परत्वात्स
र्वादेशः ॥ ननु डि-चेतास्य कर्वावकाश इति चेत् ॥ अत्र ॥ अ-
नन्यार्थ इ-कारस्य नानडादिष्विति गृहाणा ॥ भवताम् ॥ लोटो-
ल इ-वत् ॥ लोस्तामादयः सलोपश्च ॥ तस्य मिपांतांततांम ॥ डि-
तश्चतुर्णां तमादयःस्युः ॥ भवतां ॥ भवन्तु ॥ सेहं पिचं ॥ लोटसे

निमित्तापायेनेमित्तकस्य २
स्य

॥श्रीगुरु॥

॥७॥

मकोति

डितोक्ते ज्ञापिते क्वचिदनुबंधकार्येयानल्लिधाविति प्रतिषेधः
तित्तेन वक्ष्यमाणोत्पन्नोऽपि लिङः सलोपोऽनन्त्यस्य^३ सार्वधातुक
लिङोऽनन्त्यस्य सस्यलोपः श्रुतिप्राप्तेः अतोयेयः^३ अतः परस्य भा
वधातुकावयवस्य यास इत्यस्य इयु स्यात् गुणाः लोपोऽयोर्बोर्लि
वलिपरिवर्तकार्यकारयोर्लोपः भवेत् भवेतां मेरुर्लिङः भवे

श्रीगुरुः
५

२२। ५८ ९६५२

अभूव अभूत नमाङ्योगे अडाटोनस्तः साभवान्भू
त् मास्मभवत् मास्मभूत् लिङ् निमित्तैलङ्क्रियातिप
त्तौ^३ हेतु हेतुमद्वावादि लिङ् निमित्तं तत्र भाविष्यदर्थे ल
ङ्क्रियाया अनिष्यत्तौ गम्यमानायाम् अभविष्यत् अ
भविष्यतां अभविष्यन् अभविष्यः अभविष्यात् अभ

२२। ५८ ९६५२

मको.ति

११

विद्यत अभविष्य अभविष्याव अभविष्याम पुच्छिष्येदभ
विद्यतदासुभिश्मभविष्यत् इत्यादिज्ञेयं प्रभवतीत्यादौ
उपसर्गाणाममस्तत्वेपिसंहितानित्या तदुक्तं संहितैकप
दनित्यानित्याभात्पसर्गयोः नित्याममामैवाक्येत्तु सावित्र
क्षामैपेक्षते सन्नाद्यर्थनिर्देशाश्चापलक्षणां यागात्स्वर्गोभव
तीत्यादौव्युत्पद्यतश्चाद्यर्थान् उपसर्गात्वर्यविशेष्योक्तकाः अभ
स्य

श्री. एमः

११

वति पराभवति संभवति अभिभवति अनुभवति
उद्भवति परिभवती त्यादौ विलक्षणायावगतेः उत्तं
च उपसर्गगाधात्तथोक्तोदयत्रयीयते प्रहारीहर
संहारविहारपरिहारवत् १ इति अत्रमातस्यग
मने अत्रादिः अभ्यासस्यदेरतोदीर्घः पररूपा

अतति१

म. कौति

१२

पवादः आतः आतनुः अतः आतिथ आतथुः
आत आत आतिव आतिम अतिता अतिथ्यति
अतत आ^५जादीनां^{१२} अजादीनां अजादीनां अजादीनां
क्ष आतत आतत आतत आतत आतत आतत
ह्यगमेकते अतिविषोष्टे विद्यमानान्स्मिन्

श्रीः रामः

१३

वेध श्रेष्ठं स्तु सजस्तुत्या न्येदं त्वो जन्तुसादयः ए
 काचः योपदेशाः सः षष्कतिदस्वदस्वञ्च स्वप्नस्मि
 इः दंष्ट्रः केवलदन्त्यः षष्कादीनां पृथग्रहणात्
 असंयोगास्त्रिद्विकित् असंयोगात्परापि त्रिद्वि
 कित् स्यात् सिषिधुः सिषिधुः सिषेधीथ सिषिधुः

७०१
मकोति

९४

मेवां२

सिषिध सिषेध सिषिधित सिषिधिम सेवितामोधिष
ति सेधत असेधत सेधेत् सिध्यात् असेवीत् अ
सेधिष्यत् सात्यशब्दोः सस्यघोत इति निषेधे प्राप्तौ
उपसर्गस्थान्विमित्तात्परेषां सस्यघः सहिष्वतेः प्र
तिभिन्नादुपसर्गात्सदेः सस्यघः सन्भोः संभेः शौत्रस्य

उपसर्गोक्तुनोतिमुवनिम्यतिस्त्रोतिस्त्रोममिस्था
सेनयसेधसिचमंजखजो ३२

श्रीराम

१४

सस्यषः अवा^{१५५}च्चा^{१५६}लेवना^{१५७}विदूयेयाः^{१५८} अवास्तंभिरेतयो
र्थयोः सस्यषः वे^{१५९}श्चस्वना^{१६०}भोजने^{१६१} व्यवा^{१६२}ध्यं^{१६३}स्वनतेः^{१६४} स^{१६५} परस्य^{१६६}
स्यषो भोजने परिनिविभ्यः सेवसितसयासिवुसहसुद
स्तस्वजां^{१६७} परिनिविभ्यः परोषामेषां सस्यषः निषेधात्
प्राक्किताद^{१६८} इव वाये^{१६९}पि^{१७०} सेवसिते^{१७१} त्रसित^{१७२} स^{१७३} वा^{१७४} व्याये^{१७५} तु^{१७६}

मकोति

१५

१५

मोत्पादवस्तेषामद्वयवायेपिसम्यक् यथेष्टं न्यवे
 धीत् न्यवेष्टीयत् स्थादिष्वभ्यासेन चाभ्यासस्य वाक्यमि
 तास्थादिष्वभ्यासेन यवायेपि वत्संभ्यात् ~~संभ्यात्~~ एव
 मेव चाभ्यासस्य ननु नोत्पादीनां निविषेधः निषिषिधुः
 संधत्ते गीतो गीत्यर्थस्य संधत्तेऽन गंगां विसेधति सर्व्वचित्

षो २

श्रीराम

१५

संज्ञाने शुचशोके गदव्यक्तायां वाचि गदति ने
गदन् नदयत पदधुमास्यति हंति याति वाति द्वाति ष्वाति
वपति वहति शान्यति चिनोति दिग्धिषु च^३ उपसर्गस्थानि
मित्तात्परस्य नर्णा गदन् दार्दीष्ट परेषु प्रणिगदति कु
हो^१चुः अभ्यासकवर्गह्कारयोश्चवर्गदेशः ॥ ३ ॥

म को ति

१६

उपधायाः वृद्धिः स्यात् त्रिति शिति च प्रत्यये जगाद
जगदतुः जगदुः जगदिथ जगदथः जगद शालुत्त
मोवा शित्स्यात् जगाद जगद जगदिव ज
गदिम गदिता गदिष्यति गदतु अगदत् गदत् गद्या
त् अतो हलादलघोः हलादलघोरतो वृद्धिर्विडा

अगत्

१६

दौसिचिपरस्मैपदेरि अगादीत् अगदीत् अगदिष्यत् दशोअ
यत्तैश्चि शो^{१२}नः धात्वादेशास्पनः सोपदेशास्त्वननादिनाश्च
ध्वंद्वनकन्दन्तः उपसर्गादसमासोपि शोपदेशस्य उपसर्गस्था
न्निमित्तात्परस्य शोपदेशस्य धातोर्नस्पराः प्रगादति प्राणिन
दति ननाद अतश्चकहल्म ध्वेनादेशादिलिटि^४ लिगा निमि

मौति
७

नोदेशादिकं न भति यदं गंतद्वयवस्यासंयक्तं हलन्धस्थस्यालं
त्वमभ्यासलोपश्च कितिलिठि नेदुः नेदुः धातिचसेठि इदु
तिचप्रायुत्तस्यात् नेदिथः नेदथुः नेद ननाद नेदिव नेदिम
नादिता नादिषति नेदु अनदत् नेदत् नद्यात् अनारात् अन
दीत् अनदिष्यत् अतिरक्षो इरक्षसंज्ञावाच्यं श्रोत

ननद३

श्रीएत्
७

ति शर्षवा^खयः शिष्यतेभ्यामस्यान्येहलोलुप्यन्ते हलादि
 शेषाप्रवादः चुञ्चोत इति वा^र शरितोधातोश्चोरडापरस्मैपद
 अञ्चुतत अञ्चोतीत यकाररहितोऽप्ययं चोतती चुञ्चोत
 अञ्चुतत अञ्चोतीत अतिर आसेवने चोतति दुनदीसम्
 द्वौ आदिर्निदुडवः उपदेशधातोश्चोएते शतसुः इति नुम्

का

म. कौ. ति

१८

धार्तः नन्दति ननद् नन्दिता नन्दिष्यति नन्तु अनन्तत् नव
देत इदित्वानलोपोन। नद्यात् अनन्दीत्यत् एवंकुपि
पुथिलुपि मथिमंथदिमांमंलेशनयोः विदिश्रवयवे मिदिनिपाठान्तरं गडिर्वदनैकदेशे
वदिश्राङ्गादने वदिचेश्यायां कदिक्कदिक्कदि-श्रानिणदनेच किदि
देर परिवेक्ते तकिरु ह्रुजीवने युगिजुगिबुगिवर्जने मधिमंडने शिधि
आश्याश मंथविलोडने मंथति ममंथ कित्वानलोपः मथ्यात्

श्रीगुरुः

१८

अर्चयूजायां अर्चति तस्मान्नुद्दिहलः दिहलोधा दि
नोदीर्घिभूतादतः परस्यनुद् आनर्च आनर्चतुः अ
र्चिता अर्चिष्यति अर्चतु अर्चत् अर्चेत् अर्च्यत् अर्चीत्
आर्चिष्यत् एवं मर्दिगितौयाचनेच अतिअदिवंधने
वनवरासंभक्तौ वनति वज्रान नशातद्दवादिगणा

सकौति

१६

नाम^१ शब्दे^२ देवकाशादिनां गुणाशब्देन विहितो योक्तव्यः
चरत्वाभ्यासलोपोन ब्रवनतुः सन्नति सप्तान सेनतुः येवि
भाषा^१ जनसनस्वनामात्वं वायादौ कृति तायात् संन्या
त् वदवजगतौ व्रजति ब्रवाज व्रजिता व्रजिष्यति व्रजतु
अव्रजते व्रजेत् व्रज्यात् वदवजहलंतस्याचः^२ एवाम
चारद्विः सिचिपरत्मेपदेशु अव्राजते अव्रजिष्यते क

श्रीगुरु

३५००००००

देवर्थावसायोः कर्ति चकार कर्तिता कर्तव्यति
कटल अकटल करेत कथात समतक्षराधस
जागृणिश्चेदितं समर्थस्य क्षणादेर्गन्तस्यश्च
यनेरोदितश्च हृदिर्नेडादौ सिचि अक
टीत अकर्टीष्यत् गुप्तरक्षणी गुप्ध

मकोति

२०

प्रविष्टियशिपानिभ्यः प्रायः स्वार्थे सनायताभातक
सनादयः कोमरिण्डिताप्रत्यया अनेयेवाने धातुकसंस्कः
संक्यचूकाम्यचूक्यकसोथा चारकिप्रणि
ज्यङाथा यगायश्च्योशिङ्चेति द्वादसीमासनादयः
सनायता धातुवद्वत्स्यानन्तरं ह्वाद्यकृत्येव सूत्रव्य

शा२

श्रीगुरुः

इज्जाज

२०

तुंयुक्तं धातुत्वाद्वाऽदयः गोपायति आयाचयच्चाधातुके
 वा आर्द्धधातुकविवक्षायां मापेयदुशिङोवास्तुः कास्य
 नेकाचश्चाप्यवक्तव्योल्लिङि कासञ्चामेविधानाम्भस्यनेत्वं
 अतोलोपः आर्द्धधातुकेपदेशेयदंतस्यातोलोपश्चार्द्ध
 धातुके आमः आमःपरस्परुक् कृत्वातुप्रयुज्यतेति

म३

मकोति

२१

३ नि

२०६
वि आमन्तात्विठप्राकभ्वस्तयोनुप्रयुज्यते तैदित्वात् उरत
अभ्यासस्य च तौत्थात्प्रत्यये वृद्धिः गोपायां चकार दित्वापर
त्वाद्यविधाये दिवनेचि दित्वांमिनेऽचि अवसादे शो न द्वित्
कर्तव्ये गोपायां च क्रतुः गोपायां च कुः एकाच उपदेशे नु
रात्तात् उपदेशो यो धातुरेकाज नु रात्तश्चतत आर्द्धधातु कस्य
एन उदृदने र्योति रुश्रात् शीघ्रुनुक्तस्विडीं श्रिभिः वृद्धिः

श्रीगुरु
२१

मन्त्रोक्ति

२२

एकादशः नान्तेषु मन्य हनौ द्वौ पान्तेषु आपक्षिपूक्षुपुस्तप्र
तिप्रतय छप्प लिपू लुपू वपू शपू स्वपू ह्यपवयोदशः भान्तेषु
यभ्रभूलभ्रस्रभः भान्तेषु गमनस्य मम श्रत्वारः शान्ते
पुत्रे गदशदिश दशमश रिशरुश लिश विश शो दश भान्ते
पुल्लविषतु वृद्धिपू दुष पुष्य पिष विष सिष भुष लिष्या ए
कादशः सान्तेषु सैस्रवस्रती द्वौ हान्तेषु दह दिह दुहनह

धृ

स्थः ३

श्रीयुक्त

२२

मिहुरुहतिहवहोष्टो अमुदात्ताहलंतेवुःधातवस्यधिकंश
तं गोपायांचकर्थ गोपायांचकथुः गोपायांचक गोपायांच
कार गोपायांचकर गोपायांचकृत्व गोपायांचकृम गोपा
यांचभूव गोपायामास जुगोष जुगुपतुः जुगुषुः त्वरतिस्व
तिस्तयतिधुज्जुदितोवा त्वरत्यादेरुदितश्चवलादेशर्द्धधातुक
स्पेश जुगोषिथ जुगोषथ गोपायिता गोपिता गोप्ता गो

मकोति

२३

यि२

पाश्चाति गोपिष्यति गोप्यति गोपायतु अगोपायतु गोपायेतु गो
 पायातु गप्यातु अगोपयितु नैरि इडादौसिचिहलंतलक्षणाटदिने
 अगोपीतु अगोप्सीतु क्लोक्लि क्लपरस्यसस्यतोपस्याक्लि
 अगोप्ता अगोप्सुः अगोप्सीः अगोत्तं अगोप्त अगोप्सं अगोप्स
 अगोप्सम अगोपाइष्यातु अगोपिष्यतु अगोप्यतु विद्वये क
 यति विश्वाय विदिष्यतु एकाचशतिनिषेधेप्राप्ते कस्यचिद्वत्

गुरुः

२३

इत्युच्यते त्रिंशत् क्रोडिभ्यस्त्वलिङ्गं इदं न स्पृह्यस्मादनिटोपि स्यात् अ
 चस्तास्त्वलिङ्गं नित्यम् उपदेशो अजन्तो यो धातुस्तस्यो नित्यानि दृत्ततः
 परस्य स्थलक्षण उपदेशो त्वत् उपदेशो अकारवत् तस्यो नित्यानि परस्य स्थ
 लक्षण क्रतोर्भास्त्वलिङ्गं तासो नित्यानि इति नन्तादेव धत्तोनेऽभास्त्वलिङ्गं
 स्पमतेनान्यस्यादेव अयमत्र संग्रहः अजन्तो कारवाच्यस्तस्य निदृथानि
 वेदयं नन्तर्दृङ् नित्यानि इति काव्यो लिटि से इति विहयिथ विहय विहृति

मकौति.

२४

पथुः विशिष्य विशाय विशयः विशिषिव विशिषितः शेता
शेयति रूपतु अरूपतु दयेत अरुत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः अ
जंतांगस्य दीर्घः स्यात्तथा दौघप्रत्यये न तु ह्रस्वसार्वधातुकयोः शीमात्
सिचिदिपरस्मैपदेषु इगंतांगस्य वृद्धिस्त्रिचिपरस्मैपदे अक्षौ
धीत् अक्षेय्यत् तपसंताप तपति तताप तपतुः तपुः तेषिथ
तत्तपुः तप्ता तप्स्यति तपतु अतपत् तपेत् तप्प्यात् अताप्सीत्

यत्.

२४

श्रुतं श्रुतं नित्यं पता वना सेवने षः स्यात् आसेवनं योनः प
नं २ श्रुतं ततो यः स्मिन् विषये निरूपयति कस्य पादविक्षेपे वा प्राशस्त्याशय
उक्तं कस्य वृत्तिरिति षः २५५ः श्रुत्या कर्तारि सार्वधातुके पक्षे श्रु
कर्मः परस्मैपदेऽ कर्मोद्योः परस्मैपदेशिति क्राम्याति कामाति वक्रा
म लुक् कर्मोऽनात्मनेपदानिमित्ते अत्रैवेष्ट क्रामिता क्रामिष्याति क्राम्य
तु अक्राम्यत् अक्रामत् क्राम्येत् क्रामेत् क्राम्यात् अक्रामीत् अ
क्रामतु २९

प्रकौति य

२५

कर्त्तव्यत्वं ननु वृत्तमनुसृत्य तद्वत्ते चित्तकमुच्यमानं शितिं अत्रोदीर्घः आडि
 चमश्रुतिवक्तव्यं आत्मा मति आडितिदिम् चमरी दिचमिति अत्रामीत् अत्र
 मीत् सवत्तमंचलने सवत्तात् दसपाल अतो वातस्य अतसमीपे यो लोतस्त
 स्यात्तस्य तो ददिः परस्मैपदशिचि असवालात् सारव्यगतौ अत्साशित् पापा
 ने पाद्याध्यात्मना वा रायट्पति सार्जितदसदां पिवाजिद्युधमतिमनवयध
 पदार्थवैतो यसीदाः पाशनां पिवाद्यस्य हिसंशकेशा द्वापुत्यये पिवादि

धो

शी

कोटिल्ये ३

७५

२५

शोःदन्तलेननशुशाः पिवति आतःओरागलः पापौ आतोलोप इष्टि
अजाधोराईधातयोः किं दिष्टोः परयोरातोलोपः पपत्तं प्रपुः पपिथ
पपाथ पपथः पप पपौ पपिव पपिस पाता पास्यति पिवत अपि
वत् पिवत् सतिडि^२ वृशंशानांमास्थौपिवतिजहातिस्त्रीनांच
एत्वमाईधातुके कितिसिडि पेयात् गतिस्मेतिशिचोलक् अ.

म. को. ति

२६

यात् अपाताम् आतः^१ सिक्किआदन्नादेवर्जेज्जुस उर्यपशान्ना
 त् अपदान्नादवर्णादिमपररूपमेकादिशः अणुः अपास्यत् ग्लेस्ते
 हर्मक्षये ५३ ग्लायति आद्व्यउपदेशे^२ शिति उपदेशे^३ एजन्तस्यधातो
 रात्वंनतुशिति जलो ग्लाता ग्लास्यति ग्लायतु अग्लायत् ग्लायेत
 वान्यस्यसंयोगादेः^३ धुमास्यादेरन्यस्यसंयोगादेर्द्वातोरात् एत्वंवाओ
 द्वधातुकेकितिलिङि ग्लेयात् ग्लायत् यमरमनमातांसक्क र्ग्योस

धो२

श्रीशिवः

२६

सिद्धि

सिद्धि

कस्यदेभ्यः स्वर्गपरस्मैपदेषु अस्मासीत् अस्तास्यत् स्वंस्वा
पत्नीत्यादि धेद्वपाने ५४ धयतिदधौ दाधावद्वत्ता दास्ताधा
रूपाश्चधानौधसंज्ञः सुःदाप्रदेवौदिना अयात् विमाषाधेद्वयोः
अभिज्ञेथका वडि अनभ्यासधात्ववस्येकाचोद्वेसोऽजादेदिना
यस्य अदधत् अदधतां विमाषाधा धेद्व शाक्यासः सभ्यः सि

वो ३

स्मप्रथम

मकोति
२१

चालुगवापरस्मैपदे अघात अघातं अघः पक्षेष्टसको अघासी
त अघासिष्टं ^{धे} ^य ^{या} घनकारणे शायति देवप्रे ५५ शायति अतः ५६
शायति अचिन्तायां ५७ ध्यायति रेशब्दे ५८ शयति स्वेष्टे सन्
संघातयोः ५९ स्थायति बोपदेशस्यापि सत्त्वरूपं तुल्यं बोपदेशफलं
उत्तिथ्या सत्तित्यादिभाविव्यति खिरवदने ६० क्षैजेक्षये सायति
द्युमास्थेत्यत्र विभाषा आधेदित्यत्र स्यते रैदयहरां नस्त्वस्यातेन स
त्व

श्रीगुरुः
२१

त्वमिचलकोन सायात् असासीत् कौशिके शोधैपाके मे
ओर्वेशोमशो पायात् आयासीत् असासीत् असासीत् असासीत्
लिङ्गित्वंगातिस्थेतिमिच्छुक्तं लक्षणाप्रतिपक्षेक्तयोः प्रतिपक्षे
क्तस्यैवग्रहणानुगताभिरिकस्य इतिपारूपलाक्षणाकत्वात् हे
वृष्टने स्नायति द्वैवृष्टने शोभायांचित्तयेके द्वायति द्वैप्रशो
धने दायति अद्यत्वादेवमिचलकोनादायात् असासीत्

मयोति

२८०

पंचमो

वार्गधोपादाने जिह्यात् प्रायात् प्रेयात् अघात् अघासीत्
अघास्यत् आशब्दाभिसंयोगयोः धमति वागतिनिवृत्तौ ति
वृत्ति स्थासिधितिषत्तं अधितश्च उपसर्गादितिषत्तं अधि-
घाता स्थेयात् सत्वेकतेप्रकृतिसंवर्गस्यात् नकारजावदुच्चा
र्येधमोहलिधतुष सकाजः शकारश्चर्षाद्वर्गस्तवर्गजः॥१॥

स्त२

श्रीगुरु

२८

सिचो लुक् अस्थात् **वा**भ्यासे मनति **वा**मदाने परिणयच्छति
 ह्नकोऽल्मे इति चतुर्थसंयोगादेर्गुणाः ¹⁸ सादंतश्चसंयोगादेरङ्
 स्यशुगोतिदि उपधायावृद्धिः जकार जकृतः जकरुः जकर्थ
 जकरथः जकार जहा जहनिब जहरिम कृत्ता क्षतिथि
 ति **म**इवोऽस्यः **म**तोहन्तश्चस्यस्यइद् ह्रस्व जहरन् हरेत्

जहर

हरिष्यति १

मकोति.

२५

पुणोत्तिसंयोगाद्याः अर्त्तसंयोगादेः दंतस्य च पुणोत्तिसंयोगा
 द्वावार्द्धभातुकेति डिङ् हर्यात् अहर्वात् अहरिष्यत्
 शब्दापतापयोः स्वरति स्वरतीति वेद् सस्वरिष्य सस्वरिष्य
 मयोस्तु स्वरत्यादितिकलं वा धित्वात् स्वरान्तरात्ति येष्वं
 डां मसाम्थ्यात् श्रुक् कितीति नियमेष्वं प्राप्तिर्वा इति नियम
 न्ति यमिद् सस्वरिष्य सस्वरिष्य परत्वात् हृद्दन्तोरिति

३२

श्रीगुरु

२५

ॐ ३

कोटिले २

नित्यमिह स्वरिच्यति. **स्व** विंतायी स्मरति **स्व** संवराणो ह्वरति **स्व** ग
 तो कादित्वान्नेह समर्थ सस्रवारिह सयान्तिङ्घु यादावार्द्धवार
 केतिडिचरितोरिह शीडिप्रकृतैरिहिसामभ्यान्नदीर्घः स्त्रियात्
 असार्थीत् शीघ्रगतौ तुपातिशितिधोरदेशः धावति गृह्यसेवने ध
 ह्वने दारिद्र्येक्षणे पश्यति विभाषासृजिह्वेशः अभ्याथलश्रु
 सृजिह्वेशोऽल्पमिव कति अनयोऽरमागमः स्यात्कृत्वावकिति द

मकोति.

३०

इष ददर्शित दृष्टा यदोः कसि दक्ष्यति दृश्यात् इरित्वाद
 श मदर्शोऽङ्गिराः अदर्शत् अङ्गभावे नदृशः खेर्वक्ष्यमाणा
 कोन अडाक्षीत् अदृशत् अवरो भुवः भुवः भुवः आदे
 शः भुप्रत्ययश्च कर्त्तरि शार्धधातुके शपोपवादः शृणोति सार्धधा
 तुकमपि^२ अपित् सार्धधातुके^२ कंडि इत्यात् शृणोतः इ^२ भुवो^२ श
 र्धधातुके^२ जुहोतेः भुप्रत्ययान्तस्यानेकचोऽस्यासंयोगपूर्वव.

आ ३

श्रीगुरु
३०

शोस्ययणस्यादचिन्नावधात्के शृणवन्ति शृणोषि शृणुथः शृ
 णोमि लोपं^१ श्रा^१स्या^१न्यतरस्या^१न्वाः असंयोगपूर्वस्यप्रत्ययोका
 रस्यलोपोवा^१न्वाः परयोः॥ शृणुः शृणुवः शृणुमः शृणुमः सु
 श्रावः शृश्रुवतः शृश्रुवः शृश्रोथ शृश्रुवथुः शृश्रुव शृश्राव
 शृश्रुव शृश्रुम श्रोता श्रोत्यति शृणोत शृणुतति शृणु
 तं शृणुत उत्त^१प्रत्ययादसंयोगपूर्वार्^१ असंयोगपूर्वार्^१
 त्ययोतोर्हेर्लुक् शृणु शृणुतात शृणुतं शृणुत गुणावा

५२

रगम जनर

श्री ३१

मिथ जगन्मथ जगन्मथुः जग्म जगाम जगम जग्मिव जग्मिम
गन्ता ममेरिट्परस्मैपदेषु^{१३} गमेसादेराद्धधातुकेस्येद्रपरस्मैपदेषु
गमिष्यति गच्छतु अगच्छतु गच्छेत् गम्यात् पुत्रादिदितादित्
दितः परस्मैपदेषु^{१४} श्यन्नविकरगाप्रसादेर्द्युतादेर्लृटि दितश्च परस्य
श्रोत्रपरस्मैपदेषु अगमत् अगमिष्यत् सर्पति अत्रुत्
नैस्पचर्दृष्यस्यान्यतरस्याम्^{१५} उपदेतो अत्रुदत्तोय अद्रुपध्
स्तस्यांवाफलादाविति स्वप्ता सप्ता असृपत् जिह्विह

धु ३

मको.ति.

३२

अव्यक्तेरावे क्षेदति यममैथुने यमति येमिथ रु
 वस्तथोर्द्ध्वः रुषःपरयोस्तथयोद्धःस्थान्नतुदधाते ययुष्व
 यध्वा शामप्रहृत्स्मैवेच नेमिथ ननथ नन्ता अनंसी
 न अनंमिशं त्यजहानो त्यजति नत्याज नत्याजिथ
 नत्यकथ त्यक्ता अत्याधीत अत्याक्तम् अस्तव्याप्तो
 अक्षो^{१५}न्यतरस्याम्^{१२} शुष्पातकत्तरिस्तार्वधातुके पक्षेज्ञाप्

रामः

३२

अक्षोति अक्षति आनक्ष आनक्षिथ आनक्ष अक्षिता
अष्टा अक्षिष्यति स्कारितिकलोपः षष्ठोः कसि¹³ अक्ष्यति
अक्षोति अक्ष्येतु अक्षाहि अक्षावाणि अक्षोतु
अक्षावत अक्षायात अक्षायः अक्ष्यात अक्षीत
आक्षियाम् आष्टाम् तक्षत्वक्षननूकरणो तनूकरणो
तक्षः¹² शुद्धीशप्रविषये तक्षोति तक्षति वाकाष्टम् तन.

मनोति

३३

क्षिप्य ततश्च ततश्चीत् अतस्क्षिप्यम् अतश्चीत् अतश्चीत् तत्
 करणोक्तिम् वाग्भिः संतक्षति भर्त्सयतीत्यर्थः रक्षेयात्तने रक्ष
 ति शिष्यचुम्बने प्रशिक्षति वक्ष्ये संघातशब्देके वक्षति
 मृक्षसंघाते मक्षशब्देके तक्षत्वचने त्वचनं संवरणं त्वचोप्र
 हणं च पक्षपरिग्रहशब्देके सूर्य आदौ सुसूर्य काशिना
 क्षिमाक्षिकाक्षायाम् दक्षि धाक्षि धाक्षिघोरवासिने
 च चूषपाने तुषतुष्टौ पूषद्वे मूषतेये लूषरूषभू

श्रीरामः

३३

वायाम् भ्रमप्रशवे सूर्यहिंसायात् जूयव भ्रममूलंकारे
जिज्ये जयति सैलितोजेः सैलिशिवमितादभ्यासात्परम्यजः
कुत्वंस्यात् जिगाय जिगपिथ जिगेथ जीवशाणाधारो जीव
जीवति पीवमीवतीवशीवस्थौत्ये पीवति पिपीव
सुर्वीवंधने उपधायाच धातो रूपधा भूतयोरिफवकारयोर्ह्रस्व
परयोः परत्तकोदीर्घः मूर्वति उमूर्व पुर्वपर्वमर्ब्वमर्गो

मन्त्रोक्ति

३४

पुर्वति पर्वति चर्वञ्चने काश्रवयशिमजवमवशयव
 यमवमवयवियहिंसार्थाः शेषति शिशेष शलशुपधा
 दनिष्ठकसः इशुपधायः शलतततस्मादनेष्टैकसादेशः
 असिश्चत् तीयमहलुभरुधायः इक्षत्यादेः परस्यतादेशः
 ईधातुकस्येडा शेषिता शेष्या शेषिता रेष्ट्य भवम

श्रीगुरुः

३४

त्सीने इह भर्त्सनं शरवः पुष्पपुष्टौ पोषिता अनुदानेषु पुष्टेति
त्रयना निर्देशादयमुदात्तः अइविधो दैवाधिकस्य ग्रहणान्ना
इं अपोषात् त्रिषु स्थितेषु पुष्टुदाहे श्रेयति श्रेयति
प्रापति ल्यायति इति परस्मैपदप्रकृत्या
एषदृष्टे टित आत्मनेपदानां दरे टितो लस्यात्मनेपदा
नादरेत्यम् एधते आतोडितः अतः परस्य डित्तामा

भक्तौति
३५

तद्वय एवेते एवन्ते थाससे दितोलम्य एधसे एधेथे
 एधधे एधे एधावहे एधामहे इजादेथगुरुमतोन्नुः इजा
 दियोधातुर्गुरुमानुष्यन्यस्तन आमलिदि आम्यत्ययवत
 कजोत्रपयोगस्य आय्यकृत्यातुत्यमनुप्रयोगमानातकृष्णो
 प्यात्मनेपदं लिटस्तज्योरिसिरेन् एकागेचराणां तापकेतज
 दृशानांटेरेत्वन एधांचके एधांचक्राते एधांचकिरे एधांचकृ

जो

श्रीगुरु
३५

प्रयुज्य ३

ये एधांचक्राथे इगांधीधंलुंश्चिंयंधोगात् इगांजाहंगात्
परेयांधीधंलुंश्चिंयंधस्यहः एधांचक्रहं एधांचक्रे
एधांचक्रवहे एधांचक्रमहे एधांवभूव एधांमास अनुप्र
योगसामर्थ्याहस्तेर्भावात् न अन्यथाहिकसत्त्वात्तुप्रयुज्य
तदतिरुम्भितिवाव्यात् एधिता एधितारौ एधितारः एधि
तासौ एधितासाथे धिच धादौप्रत्ययेसलोपः एधिताइ

मकौ.ति.आ

३६४

हसति तासस्त्योस्तस्यहः एधिताहे एधितास्वहे एधि
 तास्महे एधिव्यते एधिव्येते एधिव्यन्ते एधिव्यसे एधि.
 व्यथे एधिव्यद्वा एधिव्ये एधिव्यावहे एधिव्यामहे
 आमेतः^{१२} लोट एतआमः एधताम् एधेताम् एधन्ताम् स.
 वाभ्याम्वाभौ^{१२} सवाभ्याम्यस्यलोडतः क्रमाद्वाभौस्तः एध
 स्त एधेथाम् एधेध्वम् एतरे^{१२} लोटुत्तमस्य एधै एधा

 श्रीगुरुः
 ३६४

वहे एधामहे आश्च एधाम एधेताम् एधन्त एधथाः
एधेथाम् एधधम् एधे एध्रावहि एधामहि लिङः
मीयुट्^{१२} लिङः सलोपोनन्त्यस्य लोपोऽयोर्वलि^{१३} एधेत् ए
धेयाताम् इत्यान् लिङः एधेरन् एधेथाः एधेयाथाम्
एधेधम् इटोन्त^{१५} लिङादेशस्य एधेय एधेवहि एधेमहि
सुद्धिथीः^{१०} लिङस्तथाः सट् यलोपः सविष्पीट एधि

मकौनिआ

३७

पदे

वीयास्ताम् एविषीरन् एविषीठाः एविषीयाथाम्
एविषीध्वम् एविषीय एविषीवहि एविषीमहि ऐधि
ए ऐविषातां आत्मनेवनतः अनात्यरस्यात्मनेपदेष्टम्
स्यञ्जत्स्यात् ऐविषत ऐविष्टाः ऐविषाथां ऐविद्वम्
ऐविषि ऐविष्वहि ऐविष्महि ऐविष्मन् ऐविष्मेताम् ऐ
विष्मन् ऐविष्यथाः ऐविष्येताम् ऐविष्यध्वम् ऐविष्ये

श्रीरामः

३७

ऐधियावाहि ऐधियामहि कमकान्तो कमेर्णिङ् स्वार्थ कामयते
 आ^{११५५}मनावायेत्त्रि^{१२}ष्टु श्युरोरय कामयांक्त्रे आयादयइ
 तिवा चकमे चक्रमाते चकमिरे चकमिरेचकमाये चक
 मिरे चकमे चकमिरे चकमिरे कामयिता कं
 मिता कामयिष्यते कमिष्यते कामयतां अकामयत
 कामयेत कामयिषीष्ट कामिषीष्ट शिश्रिडु शुभ्यः क

मकौ निआ

३८

तत्रिचड रायन्ताभ्यादिभ्यश्चञ्चड कर्त्तृर्थे लुङि प्रकाशित
 इति स्थिते गोर निटि अनिष्टादायाद्धारुकेरालोपः गौचश्च
 पश्चादाह्रस्वः चड् परेणो यदंगंतस्योपवादाह्रस्वः सन्वत्
 घुनिचड् परेण्ग्लोपे चड् परेणो यदंगंतस्योभ्यासो
 लङ् परस्मैसनीवकार्यभ्यातरणावशोपे असति स
 न्नतः अभ्यासस्यातइत्सनि दीर्घो लघोः लघोरभ्यास

भाष्यः
 ३८

स्यदीर्घः सन्चद्रावविवये अचीकमत गिइभावपक्षे
कमेभ्यश्चद्रावाच्यः अचकमत अकामयिष्यत अकमिष्यत
भामकोधे भामते वभामे क्षमूयसहने क्षमते वक्षमे वक्ष
मिसे वक्षंसे वक्षमीवहे म्बोश्च मान्तस्यधातोर्मस्यनःम्याप
रसोः वक्षणावहे वक्षमिक्हे वक्षमिमहे वक्षणमहे गा
धप्रतिशालिष्ययोग्रंथेव गाधते बाधलोडनं लोडनंप्रति
घातः बाधते नाधनाधयाओपतापैश्वर्याशीःषु आशि

योः ३

इच्छा २

सिद्धे सत्याभ्युपगमो विधितिर्यमाय भवति

म कीति
३९

विनाथ^४ इति वाच्यम्^३ अस्या^३ सिद्धे वात्मनेपदं स्यात् नाथो
अन्यत्र नाथति नाधते दधधारणो दधते^६ स्कादिआप्रव
णो आप्रवणस्य वनमुद्धारणां च स्कुन्दते चुस्कुन्दे वि
दिष्येते धिन्दते शिन्धिन्दे वदिअभिवादनस्तुत्याः वन्दते
ववन्दे भदिकल्याणो मुखे च भन्दते मदित्कतिमोद~~न्~~
मदध्वप्रकान्तिगतिश्च मन्दते स्यदि किञ्चिच्चलने स्यन्दते

श्रीरामः
३९

मुदहर्षे मोदते मुमुदे ऊर्दमाने कीडायाम् ऊर्दते ऊर्दते
के ऊर्दते ऊर्दते ऊर्दते ऊर्दते ऊर्दते ऊर्दते ऊर्दते ऊर्दते
स्ते जुगरे सुदक्षणे सुदते सुदते सुदते सुदते सुदते सुदते सुदते सुदते
हादते जहादे क्रादि सुखेव क्रादते चादव्यक्तेष्वे स्वाद
आस्वादने स्वादते पर्दकस्मितेश्वे गुरवेत्यर्थः यतीप

मकौति

४०

यत्ने यत्ते येने अथिशोथिने अन्थते यथिकोठिले ग्रन्थिते क
 थशाघायाम् कथ्यते चकथे श्लोकसंघाते सध्यातोग्रन्थः
 सचग्रथ्यमानस्य व्यापारो ग्रन्थितर्वा अद्योऽकर्मको द्वितीयेन कर्मकः
 श्लोकते शकिशङ्का शङ्कते शङ्कके अकिलक्षणे अ
 ङ्कते आनङ्के ककिवकिश्चकित्रकिठौकत्रोरुषक्कवक्कमक्ककि
 कटीकनिष्ठनीकराधिलधिगत्यर्थाः कङ्कते वङ्कते श्वङ्कते त्र

कर कि

कर

शङ्क

४०

कृते छेकते इटोके त्रोकते तुत्रोके सुधाचुष्टिबुध्द
तीनांसत्वनिषेधोवाच्यः षकते षज्जके वस्कते प्रस्कते टक
ते टीकते तैकते तीकते र्घिते लघते स्वाद्यकस्थने सा
द्यते शशाघे पवित्र्यक्तीकरणे अजगतिस्थानाजनेपाज्जे
ने अर्जने नुदविधौमकारैकदेशोरेफोहत्वेनगुह्यते तेनद्विहत्त्वागुह्य
तस्मान्नुद्विहलः आनृजे अजिभजीभर्जने अ

मकोनि.

४१

ज्ञाते भर्जते एज्भेज्भ्राज्शीघ्रो एजते भ्रेजते विधेजे भ्राजते व
 भाजे वेष्टवेष्टने वेष्टते विवेष्टे वेष्टचेष्टायाम् वेष्टते चिचेष्टे स्फु
 टविचिकसने स्फोटते पुस्फोटे दुवेष्टकम्पने वेपते कपिचलने
 कम्यते मिक्षामिक्षायामलाभेलाभेव भिक्षते दीक्षमोक्षेय्यो
 पनयननीयमवतादेष्टोश्च दीक्षते दिदीक्षे भाषयक्तायांवाचि
 भाषते वर्षस्नेहने वर्षते ईहचेष्टायाम् गर्हगहृक्तायाम्

इहते

श्रीरामः

४१

गहते गहते काशदीप्तौ काशते उहवितर्के उहते क
थमनुक्तमप्युहतिपंडितोजनशति अनुदात्ते त्वलक्षणमात्मनेपद
मनित्यम् अनुदात्तेतश्चक्षिडोडित्कराग्निरूपज्ञापकात् तेन उ
दयनियदिभानुः स्फायन्ननिर्माकसंधिरित्थ्यादासिद्धमाहः
अयगतौ भयते उपसर्गस्यायतो^{१५} अयतावपसर्गरेफस्यल
त्वे लायते पलायते दयायासश्च^{१६} अभ्यआमलिति अयाच

मकोति

४२

के अयिता अयिष्यति अयताम् आयत अयेत अयिषी
 ए विभाषेः इशाः परेयइततः प्रेषांषी ध्वलुङ् लिङ् न्वस्यवा
 इ अयिषीइम् अयिषीध्वम् आयीष्ट आयिइम् अ
 यिइम् आयिष्यत द्युतदीप्तो द्योतते द्युतिस्वापोः सम्प्रसा
 शाम् अभ्यासस्य दिद्युते द्योतिता द्योतिष्यते द्योतताम्
 अद्योतन द्योतेत द्योतिशीष्ट द्युज्जोलुङि द्युतादिभ्यः परस्मैपद

अणुः

४२

श्रीशिवाय

वालुडि पुषादित्यङ् अद्युत्त अद्योतिष्ठ अद्योतिष्ठान
एवंश्चितावर्गो निमिदास्नेहने निमिदास्नेहनमोचनयोः मोह
नयोरित्येके निमिदास्नेहने रुचरीतावभिप्रीतौच द्युत्प
रिवत्तने शुभदीप्तौ क्षमसञ्चलने एतन्नुभहिंसायाम्
संसङ्गसङ्गसुश्रवसंसने संसुगतौच संप्रविशामे द्यु

मकोति

४३

वर्तिनि

वर्त्तने ऋडपधेभ्यो लिट् कित्वं शृणात्पूर्वविप्रतिषेधेने व
 दते वर्त्तिता दृश्यः स्यसनीः दतादिभ्यः पञ्चभ्यो वापरस्मैप
 दं स्योसनिव नदृश्याश्चतुर्भ्यः दत्तदृष्टृभ्यस्य नूदृभ्यः सा
 द्दोर्द्धावस्य सप्ततज्जनयो रभावे वर्त्त्यति वर्त्तिष्यते वर्त्तताम्
 अवर्त्तत वर्त्तेत वर्त्तिषीष्ट अवर्त्तत अवर्त्तिष्ट अवर्त्त्यत
 अवर्त्तिष्यत एवमष्टावुशो ऋषुशदकुत्तायाम्

श्रीशृ

४३

स्यउद्प्रसवरो स्यन्ते सत्यने सत्यन्दिषे सत्यन्ते सत्यन्दिषे स
स्यन्ते स्यन्दिता स्यन्ता दृश्यः स्यन्तेतिपरस्मैपदेकतेऽदित्व
क्षरामन्तरङ्गमपिविकल्पं बाधित्वा चतुर्थ्यङ्गा सामर्थ्या न दृश्यन्तिनि
षेधः स्यन्त्यति स्यन्दिष्यते स्यन्त्यते स्यन्दिषीष्ट स्यन्त्सीष्ट
बुध्योऽङ्गितिपरस्मैपदेकतेऽदित्वसामन्ते अस्यन्दिष्ट अस्य
न्ते अस्यन्त्यानाम् अस्यन्त्यत अस्यन्दिष्यत अस्यन्त्यत

पक्षेऽङ्गलोप

मकोति

४४

अनुविषयमितिभ्यः^१ स्यन्दते^{१३} प्राणिषु^{१३} एभ्यः परस्मात् प्राणि कर्त्तु
 कस्य स्यन्दतेः सप्तषोवाः अनुस्यन्दते^{१३} अनुस्यन्दते वा जलम् अ
 प्राणिषु किम् अनुस्यन्दते हस्ती ह्यस्य सामर्थ्ये^{१३} अपोरोलः^{१३} ह्यप
 उतिष्ठेदः ह्यपेरेफस्यलः ह्यपे नकारस्यावयवो योरः रेफस्य ह
 शस्तस्य चलकारसदृशः स्यात् कल्पते चक्रपिषे चक्रसे इ
 त्यादि स्यन्ति ह्यलः^{१३} लुटिच ह्यपः^{१३} लुटि स्यन्ते नश्च ह्यपेः परस्मैपदिका

अग्रहः

४४

तासिचक्षपः^{१३} छपेः प्रास्यतासेः सादेश्चधातुकस्यचेशनतजानयोभा
वे कल्पासि कल्पितासे कल्पासे कल्पासि कल्पिष्यते कल्प
ते कल्पिषीष्ट लिङ्गिचावात्मनेपदेषु इक्षमीपाङ्क्तः परौ म-
लादिलिङ्गत्मनेपदपरः सिञ्चेत्येतौ कितौ सः कृषीष्ट अकृपत्
अकल्पिष्ट अकृष्ट अकल्प्यत् अकल्पिष्यत् अक-
ल्प्यत् दददने ददते ददे दददने दददिरे ददिता द

मकोति.

४५

दिव्यते दस्ताम् अदत्त ददेत् ददिषीष्ट अददिष्ट
 अददिष्टत वृषुलज्जायाम् वपते त्वफलमजत्रपश्च
 एषामतस्त्वमभ्यासलोपश्च कितिलिष्टिसेट्थिलिच वेप
 वपिता वप्ता वपिष्यते वप्यते वपताम् अवपत वपेत
 वपिषीष्ट वप्सीष्ट अवपिष्ट अवपत अवपिष्यत अव
 प्यत घटवेष्टायाम् घटते जघटे व्यथभयसंचलनयोः

श्री गुरु

४५

व्यथते व्यथोतिरि अभ्यासस्य सम्प्रसादात्
ह्लादिशेषापवादः विव्यथे प्रथप्रस्थाने प्रथते प्रप्रथे
प्रसवित्तारि प्रसते प्रप्रसे प्रदमर्दने प्रदते सर्वदस्व
दने सर्वदने विडावरागम् सर्वदते कपक्षपायाङ्गुतोप
पते नित्वरासम्भुमे वरते दुभ्राज दुभ्रा भृदुभ्राभृ
दीप्तौ भ्राजते फणां चसप्तानां फणराज भ्राज भ्रा

मकोति
४६

श्रुश्चाश्रुस्यमुखनएवावाएत्वाभ्यासलोपीसःकि
निलिदिमेदिथलिव भ्रजे वभाते वाभ्राशतिश्यन्वा
भ्राश्यते भ्राशते भ्रेशे वभाशे भ्राश्यते भ्राशते भ्रेशे
वभाशे रमकीडायाम् रमते रमे जभीज्जभिगावविनामे
रधिजभोरचि नुम् जंभते जृम्भते नजृम्भे इत्यात्मने
पदप्रक्रिया श्रिञ्जेवायाम् श्रयति श्रयते शिआय
शिभिये श्रयितासि श्रयितासे श्रयिष्यति श्रयिष्यते श्र

श्रीरामः
४६

अयत् अयत्नात् अयत् अयत् अयेत् अयेत् श्री
यात् अयिषीष्ट रिश्रीतिचङ् अशिश्रियत् अशिश्रि
यत् अश्रिष्यत् अश्रिष्यत् भुञ्जारो भगति भगते
वभार वभ्रतुः वधुः वभर्थ वभव वधुस वभ्रे वभृ
षे भर्त्तासि भर्त्तासे धियात् उश्च द्वावर्णात्यरोरुनादि
लिङात्मनेपदपर सिञ्चेत्येतौ कितौ लः भृषीष्ट भृषीया

मकोतिभ्वा

४७

स्ताम् अभार्षीत् ह्रस्वाद्ङात् सिचो लोपोऽल्लि अ
 भत् अभारिष्यत् अभारिष्यत् ह्रन्हरणो हरति
 हस्ते जहार जहर्ष जह्रिव जहे जडिषे हर्त्ता ह
 रिष्यति हरिष्यते धृन्धारणो धरति धरते शीन्याप
 णो नयति नयते इपचव्याके पचति पचते पपाच पे
 च्चिथ पपक्च पेचे पक्ता भजसेवायाम् भजति भ

श्रीगुरुः

४७

जते भभाज भेजेभक्ता भक्ष्यनिभक्ष्यते अभक्ष्यीत अभ
क्तं अभक्ष्याताम यजदेवपूजासंगतिकरणादातेषु यजते
यजति लियंभ्यासस्योभयेषां वचादिनां प्रसादीनां चाभ्यासस्य
संप्रसारणं लिटि इयाज वचिस्वपियजादीनां किति वचि
स्वप्योर्यजादीनां च सम्प्रसारणं किति यजिर्वपिर्वहिश्चै
ववसिर्वेन्नूय्येन्नृत्यपि इवदिश्चयनिश्चैव यजाद्यासुरिमेव

प्रकौतिभू

४८

१ ईजतः ईजुः इयनिथ इयष्ट ईजे यष्टा यक्ष्यति य
 क्ष्यते इज्यात् यक्षीष्ट अयाक्षीत् अयष्ट वहप्र
 पणो वहति वहते उवाहः उहन्ः उहुः उवाहिथः रु
 षस्तथोद्धोधः ठोढेलोपः सहिवहोरोद्वर्णास्प ह्नोपे
 उवोढे उहे वोढा वक्ष्यति वक्ष्यते अवाक्षीत् अवो
 ढाप् अवाक्षुः अवाक्षीः अवोढम् अवोढः अ

श्रीगुरु
४८

वाक्षम् अवाक्ष्च अवाक्ष्म अवोढ अवक्षाताम् अव
क्षतः अवोढः अवक्षाताम् अवोढम् अवक्षि अवक्ष्व
हि अवक्ष्महि दुवपूवीजसन्ताने बीजसन्तानं क्षेत्रेगर्भा
धानं च अयं ह्येदनेपि केशान्वपति वपते उ उवाप
उपे वप्ता उप्यात् वप्सीष्ट परापवाप्सीत् अ
वप्ता वेज्जतंतुसन्ताने वप्सन्ति वपते वेज्जीवपिः

मकौति भू
४२

वास्याल्लिटि इकारउच्चारणार्थः उवाय ग्रहियावयिव्य
धिवट्टिविचतिहश्चतिष्ठुनिष्ठुसतिनाडिः तिच चाद
किनिसंप्रसारणम् इति यस्य प्राप्ते लिटिवयोयः व
योयस्य संप्रसारणं न लिटि कुयतुः कुयुः वश्चास्यान्यतर
स्यादिति वयोयस्य बोवा स्यात् कि तिलिटि कुवतुः कु
वः वयस्तावभावात्थानित्यनिट् उवायिथः स्थानिव
त्वेन जित्वात्तः कुये कुवे वयादेशाभावे वेजः संप्रसार

श्रीरामजीसहस्य
४३

शान्तिलिङि ववो ववतुः ववुः वविथ ववाभ वेवे ववानि वाता
कुयात् वासीष्ट अवासित् अवासिष्ठाम् वेन्सुम्भरणो
वयनि व्ययते नव्योलिङि^१ भात्वम् परमह्लादिशेषवाधित्वा
यस्य संप्रसारणम् उभयेषां ग्रहणसामर्थ्यात् अन्यथा वच्चा
दीनां ग्रह्यादीनां चातुष्टयेव सिद्धे किं तेन विद्याय विव्ययतुः
विद्युः इडं त्यक्ति व्ययतीनाम् अद्भ्यस्तेन सभ्यस्थलोति

मकौति भा
५०

त्यमिद् विव्ययिथ विव्ययधुः विव्यय विव्ये व्याता बी
यात् व्यासिष्ट अवासीत् अवासे हेन्यर्दीयांशवे
व ह्यति ह्यते अभ्यस्तस्यच अभ्यस्तीभविष्यतोहेन्यम
प्रसारणं जुहाव अविष्कमितिउवड् जुहुवतुः जुहुवे हाता
ह्यसति लिपिसिचिह्नश्च ज्ञेयः आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम्
ज्ञेयश्वा आतोलोपः अहत् अहताम् अहत् अह
स्त राजर्दीप्तौ राजति राजते राज रेजतुः रेजुः रेजे राजे

श्रीशराशिव
५०

चषते ऋष आदानसम्बन्धायोः ऋषति ऋषते दास्य
दाने दासति दासते धावुगतिबुद्धोः धावति धाव
ते इतिभ्वादिः सतीतीयङ् स्वार्थे ऋ
तिंसौत्रः उगुसायामिति वरुवः एपयाञ्चयेके
सतीयते सतीयाञ्चले शार्द्धधातुके आया

मकौतिअ
५२

दयश्चित्वा इयः भावपक्षे शेषात्कर्त्तरिपरस्मैपदम् आ
नर्त्त अर्त्तितेत्यादि अदभक्षणे अदिप्रभृतिभ्यः शेषः
लुक् अर्त्ति अर्त्तः अदन्ति अत्ति अत्यः अत्यः
आदि अर्द्धः अर्द्धः लिङ्गन्यतरस्याम् अदो घल्ल
जघास उपधालोपः घस्यचर्त्तम् शासिवसिघर्षा
नांच इराकुभ्यामेयांसस्यघः जुक्षतः जक्षुः जघसि

श्रीगुरुः
५२

वज्रमणि आभिमन्त्रित इति

थ आद आस्तुः आहः आदिथ अत्ता अस्यनि अ
तु अत्तात् अत्ताम् अदन्तु इह लभ्यो हे हि^२ अदिः अत्तात् अ
त्तं अत्त अदानि अदाव अदाम अदः सर्वेषाम^२ अदो^२ इह लभ्य^२
सार्वधातुकस्य अस्यात् आदत् आत्ताम् आदन् आदः
आत्तं आत्त आदम् आहः आघः अघात् अघात्तां
अघुः अघात् अघात्तां अघात्तः लुङ् सनोर्घस्त अदः
अङ् अघसत् आत्स्यत् हन् हिंसागत्योः^{हन्ति} अरुहात्तोपदे

मि अ ६

५३

शवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपोऽल्लिकिति^३ अनुनासि
कान्तानामेषां लोपः यमिरामिनमिगमिहनिमन्यतयोतदन्तो
पदेशाः ननुक्षनुक्षिण् ऋणत्त रावृणवनुमनुतनोत्यादयः
हन्तः घ्रान्ति हंसि हथः हथ हन्ति वमोर्वा^२ उपसर्गस्था
न्निमित्तादनेर्नस्यणः प्रहणिमि प्रहन्मि हन्तु हन्म जघान जघ्नतुः
जघुः अभ्यासचि^{१२} हन्तेहस्पकुलंस्यात् जघनिथ जघंध
जघ्नयुः जघ्न जघान जघन जघ्निव जघ्नम

न्मि ४

श्री ईश्वरी

५३

रामः ५३

मो नो घातो अदिगतिस्तु नो घातो गृहणा मुक्तिगति

३ यायात्र

नि ययौ याता यास्यति यातु यातान् अयात्र अयाताम् ल
ङः शाकटायनस्यैव आदन्तोलुङेरे ठे स्वा उत्स्य पदान्तात् अ
युः अयात्र अयाताम् यायुः यायात्र यायाताम् यायातुः
आयासीत्र अयास्यत्र एवमागतिगन्धनयोः भक्षितो स्माशौचे
आपाके द्रुकत्सायांगतो प्ताभक्षितो पारक्षणे शदाने ला आदा
ने दास्रवने स्याप्रकथने अयं सार्वधातुक एवप्रयोक्तव्यः विद
ज्ञाने विशलयेवी वेत्तेर्लङः परस्मैपदानां शालादयो वा वेद वि

मकौनि अइ

५५

दुः विदुः वेत्थ विदथुः विदवेद विद्व विद्व प
क्षे वेत्ति वित्तः विदन्ति उपविदजागृभ्यो न्यतरसां
एभ्यो लिखाम्ब विदेरदन्तत्वप्रतिज्ञानादामिनशुणः
विशञ्चकार विरेद वेदितावेदिष्यति विदाहुर्वन
त्वित्यन्मतरसाम् वेत्तेर्लोद्याइगुणाभावोत्ताडन
करोत्यनुप्रयोगश्च निपात्पतेः पृषवचनेन विवक्षिते

लोनेलकर

अ. ग. ५५

तनारिक्तभ्यः^३ ऋपोपवादः विदां करोतु अतः उत्सा
 र्वधातुके^३ उपत्ययान्तं कृनोऽतः उत्सार्वधातुके कृति
 विदांकुरुतात् विदांकुरुताम् विदांकवन्तु विदांक
 रु विदांकरवाणि वेत्तु अवेत्तु अवित्ताम् अवि
 दुः^३ दध्व^३ धातोर्दस्य पदानस्य सिपिरुर्वा अवेः

मकोति अइ
५६

अवेत् विद्यात् विद्याताम् विद्यात् विद्यास्ताम्
अवेदीत् अवेदिव्यत् असन्निवे अस्ति भ्रमो
रलोपः भ्रस्यास्तेर्धातोर्लोपः सार्वधातुके
कृति स्तः सन्ति असि स्थः स्थः अस्मि
स्वः स्मः अस्तेर्भः आर्द्धधातुके वभूव भ

श्रीगुरु
५६

विता भविष्यति असु^१स्तात् ताम् सत्तु घसो^२रिदा
व^३भ्यासलोपश्च^४ घोरस्ते^५श्चैत्वंहो^६भ्यासलोपश्च आ
भीयत्वात्^७होर्दिः ए^८धिः स्तात् सं स्त असानि अ
सावे असाम आसीत् आस्ता आसन् स्यात्
स्याताम् सुः भूयात् अभूत् अभविष्यत् ग

मकौतिअइ

५७

सर्गप्रादुर्भ्यमस्तिर्यचपरः उपसर्गेशाप्रादुषश्चपर
स्यास्तेसस्यषोयकारेचिचपरे निष्पात् प्रादुःषा
त निषंति प्रादुःषन्ति यचरेकिम् अभिस्तः
रुशब्दे तुरुस्ताराम्यमः सार्वधातुके^{१२} एभ्यः सार्वधा
तुकस्यहलादेशेतिङः ईडा नाभ्यस्तस्येत्यनोतुष्टति

श्रीगुरु
५७

संभवेयुनंसार्वधातुकस्यप्रहणमपिदर्थं रवीति रैति
रुवीतः रूतः हलादेःकिम् रुवन्ति तिङःकिम्
शाम्यति सार्वधातुकेकिम् आशिषि रुयात्
विध्यादौतु रुवीयात् रुयात् अरुवीत् अरु
विध्यत् रुशितिसौत्रोधातुः गतिश्चदिहिंसासु तवी

मकौतिअइ
५८

ति नोति तुवीतः तुत तुताव तोता तोथति राहस्त
तो नोति तुनाव नविता दुक्ष्वादे क्षौति चु
क्षाव क्षविता क्षातेजने क्षौति क्षाविता
अक्षणावीतः सुप्रस्रवणो स्मोति सुस्माव स्म
विता सुप्रसवैश्वर्ययोः प्रसवोभ्यः सुज्ञानम् सेति

श्रीगुरु
५८

अभ्यासस्येवर्गो ३

स्ततः सखाव सोता असौधीत कशचे कोति चुका
वकोता इणुगतौ एतिइतः इणोयणः अजादोप्रत्य
येः इयङोपवादः यन्ति अभ्यासस्योसवर्गो वर्गयोः
यदुवडोसोऽवर्गोचि इयाय दीर्घइणः किति इणोभ्या
सस्यदीर्घः कितिलिति इयतु इययिथ इयेथ ऐत् ऐ
ताम् आयन् इयात् इयात् एतेर्लिङि उपसर्गात्पर

इयः

मकौति भइ
५९

अगात

ह्यश्रोत्रोऽङ्गं ह्रस्वस्यादा र्द्धधातुके कितिलिङि निरुद्ध्या
त अनादिवच्च योयमेकादेशः पूर्वस्यान्तवत्यरस्यावत्
स्यात् उभयत आश्रयरोनांतादिवत् अभीयात् अशाः
किम् समेयात् श्रोगालुङि गतिस्थेति सिचोलुक्
अगाताम् अगः ऐष्यत् इक्ष्मरशो अयमधिपूर्व ए
व अधीगर्थदयेषां कर्मणि तिलिङात् इक्ष्मरदिगिति वक्त

श्रीउक्त.
५९

व्यम् अवियन्ति अध्यात् केचित्त्वादधातुकाधिकारो
तस्यैवात्रि [redacted] देशमाहः तन्मतेयग्न तथा
चभट्टिः ससीतयोगध्वयोरधीयन्ति वीगतिव्याप्ति
प्रजनकात्स सनखादनेषु प्रजनोगभयहरां असन्
क्षेपणं वेति वीत् वेधि वेहि अवेत् अवीतां अवि
यन् अटिसिद्धिनेकाचत्वायगीतिकेचित् अव्यन्

मनोतिश्रुत

६०

अर्चकारोपिधात्वेतरं प्रशिव्यते एति इति इयन्ति ई
 यात्र रेयीत्र वचपरिभाषणे वक्ति वक्तुः अयमनिपरा
 नप्रयुज्यते बहुवचनपर इत्यन्ये निपर इत्यपरे वक्तु वधिः
 वचात्र उचात्र अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् ह्रैः वचउ
 म् अङि प्रवोचत्र अवक्षुत्र मज्जुडो मज्जेदिद्विः
 श्कोधातप्रत्यये माष्टि मष्टः कृत्यजादोवेयते मज्ज

श्रीउरु
६०

नि मार्जन्ति ममार्जे ममृजतुः ममार्जतुः ममार्जिथ ममार्ष्ट मा
 र्जिता मार्षा मारुष्ट नृहि अमारुष्ट अमारुष्ट अमार्जीत अ
 मार्षीत अमार्जिष्यत अमार्ष्यत रुदिर्जअविमोचने
 रुदादिभ्यः सार्वधातुके रुदस्वप्रथमजनजक्ष एभ्योबलादेः
 सार्वधातुकस्येष्ट रोदिति रुदितः होपरत्वादिति धित्वेन रु
 दिहि रुदश्चयंवभ्यः रुतादेः पितः सार्वधातुकस्याष्टकस्य ई
 ष्यात् अगार्गगातवयोः अरोदीत् अरोदत् अरु

मकौ ति

६१

दिताम् अरुदन् अरोदीः अरोदः प्रकृतिप्रत्यविशेषा
 वेशाभ्यामडीआमंतरंगत्वायास्तु अमिद्वहिरंगमंत
 रंगे रुद्यात् अरुदत् अरोदीत् अरोदिव्यत् त्रिष्वप
 शये स्वपिति स्वपितः कृष्णाप सुषुपतुः सुषुपिथ
 सुषुपथ सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिस्तृप्तिसमाः एभ्यः सुप्पादेः
 सम्यस्यः कितिलिदि परत्वात्संप्रसारणोअत्वेचकृतेद्वित्वं

श्रीगमः

६२

पूर्ववासिद्धीयमद्विर्वचने सुषुषुपतः सुषुषुषुः अकिनितुदि
त्केभ्यामस्यसंप्रसारणम् यत्त्वस्यासिद्धत्वात् ततः पूर्वहत्नादिः शे
षः नित्यत्वाच्च ततः सुपिरूपाभावान्नवः सुषुषुषुषुः त्वप्ताः अस्व
पीत् अस्वप्ता त्वप्तात् सुप्तात् सुषुप्तात् अस्वाप्तीत् श्व
सपानैर्गो श्वसिति श्वसितः श्वसिता अश्वसीत् अश्वसात् श्वस्या
त् श्वस्यात्ताम् श्वस्यात् श्वस्यात्ताम् स्मृतेति नष्टादिः अश्वसीत्

मकौतिमुः
६२

अनच अनिति आन अनिता आनीत आनत
 अनितैः उपसर्गाख्यानिमित्तात्परस्यनस्पर्शास्या
 त् प्राणिनि नक्षमक्षहसनयोः नक्षिति नक्षि
 तः अ^{१५}द^{१६}भ्यस्तात्^{१७} नस्य^{१८}अन्तापवादः नक्षति
 अजक्षीत् अजक्षत् अजक्षिताम् सिजभ्यस्तेतिजुस्
 अजक्षुः जाशनिद्राक्षये जागर्ति जागृतः जाग्रति

श्रीरामः
६२

जागराश्चकार जजागर् जाग्रो विचित्रास्तज्जिज्ञा जागर्ते
र्गुणाः स्याद्विद्विस्मत्किन्त्यो न्यस्ति न्द्विविषये प्र
तिषेधविषये च जजागरतुः जागरिता अजागः अजा
गृतां जुमिच अजादौदगंतांगस्यगुणाः अजागरुः
अजादौकिम् जागृयु आशिषितु जागर्मान् जाग
र्मास्ताम् जागर्मानुः अजागर्मान् दरिद्रदुर्गतौ द

मकोतिजुइ
६३

रिडाति इदरिडस्य हलादौ कृत्ति सार्वधातुके दरिडितः
साम्यस्तयोरातः लोपः कृत्ति सार्वधातुके दरिडाति अनेका
इत्वादाय ह्रिडोचकार आतओरातइत्यत्र ओइत्ये
वसिडेओविधानंदरिडाते आलोपे ह्यते भवणार्थम् अत
एवज्ञापकात् आम्नेत्येके इदरिडौ दरिडाते शर्द्धधातुके
विवक्षितेरातो लोपोवाच्यः लिङि वा मनिरागुलि। लु

श्रीगुरुः
६३

चिचन^म दरिद्रिता अदरिद्रित~~म्~~ अदरिद्रिताम् अदरिद्रिः
दरिद्रियात् दरिद्र्यात् अदरिद्रियात् इदमको अदरिद्रिः इति
त चकारुदीक्षौ चकारुति चकारुत चकारुति चकारुत
चकार चकारिता तिथिनस्तः पदान्तस्यसत्यदः अच
कात् अचकारु सिपिभातेरुर्वी पदान्तस्यसत्य पक्षे
दः अचकाः अचकात् शाक्तअनुसिद्धौ शास्ति

मकोति अ३
६४

शास^{१५}द^{१३}ह^{१२}लोः शास^{१५}उपधाया इत्यादडि हलादौ क्तिनि च
 शिष्य शासति अशास अशासतुः शास्त शिष्यात् शि
 षाम् शासतुः शाहो सातिः नत्याभीयत्वेनासिद्धत्वादेर्दि
 ष्मसोधि अशात असिष्टं अशातुः अशाः अशात
 शिष्यात् सतितात्पर्येति न्यध^{१२} ऐभ्यश्चोड् कर्तुलुङि अ
 शिष्यत् अशासिष्यत् शनिपरस्मिपरम्

शीर्षवर्त्त

श्रीगुरुजी
६४

शीडः सार्वधातुकैः शुभाः शोते शयाते शीडोरुह मादेशस्यातः
शेरते शेवे शयाथे शेधे शये शेवहे शेमहे शिश्ये शयि
ता शयिष्यते शेताम् अशेत अशयातां मशेत शयिते श
यीयाताम् शयीरन् शयिशीष्ट अशयिष्ट अशयिष्यत

इह अध्ययते शङ्किवावधुपशर्गनोनव्यभिचरत अधीते अ
धीयाने अधीयते गङ्गलिटि इडः अधिजगे अधोता अद्ये

मकोनि अइ

इ

अधे अधीताम् अधीष्ट अधीयाथाम् अधीधम् अधीये
अध्यावावहे अभ्यामहे अभ्येते अध्वीयाताम् अध्वीयत
अध्वीयाः अध्वीयाथाम् अध्वैधम् अध्वैयि अध्वैवहि
अध्वैमहि अचिदात्त अधीयीयाताम् अधीयीरन्
अध्वेयीष्ट विभावा लुङ् लङोः इङो गाङ् गाङ्कुटादि
भोजिगाङित् गाङ्देशकुटादिभ्यश्चाजिगन् प्रत्ययाङि

श्रीरामः

इ

तस्यः घुमा^१थागापाज^२कानिमां^३हलि^४ एयामातईत्स्याइलादौ
कित्याईधातुके अधगीष्ट अध्येष्ट अधगीयत अध्ये
यत ईरगतौकम्यनेच ईते ईगम्यके ईरिता ईरिष्यते इ
त्तौ ईर्ष ईर्ष्य रेरिष्ट ईर्लुत्तौ ईदृ ईशामे ईदृजनोर्षेच^५
ईशीइजनोरोचेमकयोः सार्वधातुकयोरिदृस्यात् योगविभा
गादेचिन्मर्थः इडिषे ईडिषे एकदेशविहृतस्यानन्यत्वादि

७२

मकीतिग
६६

डिय इडिधं विहतियरुगोनप्रकतेरयरुगान् सेडधुम
इशारेभुज्ये इये इशिषे इशिषे आसउपवेशने आस
आमाच्यके अस्त्व अधुम आपिष्ट आशुतासुई
छायाम् आशस्ते आमोमते वस आछादने वस्ते
वस्ते वडे ववेसे वसिता तिमिचुंवने निस्ते तिमिजि

श्रीगुरुः
६६

प्रकौतिअइ
६७

अत्रभाष्येखुशादिरयमादेशः अमिदकारोऽशस्ययोवेतिस्थितं
नित्वात्पदद्वयं चरव्यो चरव्ये चकृशो चकृशे चचक्षे रव्यात्ता
कृताता रव्यास्यति रव्यास्यते कृशास्यति कृशास्यते चरं

अचष्ट चक्षति रव्यायात् रव्यायात् कृशायात् कृशायात्
अख्यत् अख्यत् अकृशासीत् अशास्तः वर्जनेकशाअवेष्टः
समचष्टेत्यादि द्विषन्प्रतीतौ द्वेष्टि द्वेष्टे द्वेष्टा द्वेक्ष्यति द्वि

अगुरुः
६७

रि देवो अदिरु दिवश्च नृगोनेर्मुखा अदिषुः अदिषन्
उरुप्रपुङ्गो दोग्धि उग्धः उहन्ति धौक्षि उग्धे उहन्ते उहते
धुग्धे उहन्ते धुग्धे उहन्ते उहन्ते उहन्ते उहन्ते उहन्ते दोग्धा
धौक्षन्ति धौक्षन्ते दोग्धु उग्धात् उग्धाम् उहन्तु उग्धि
उग्धात् उग्धं उग्ध दोग्धामि उग्धाम् उहन्तां उहन्तां धुक्ष

मनीति अइ
ह

दुहाथां धुग्धं दोहे दोहावहे दोहामहे अथाक् अदुग्धा
अदहन अदोहं अदग्ध अदहाजाम् अदहत अदग्धम्
दुह्यात् उहीत धुक्षीष्ट अधुक्षत् लुग्वाडहदिहलिहगुहा
मात्मनेपदेदन्ते एवांक्तस्य लुग्वादन्तेतडि अधुक्षत अदु-
ग्ध क्तस्याचि अजादोतडि क्तस्य लोपः अधुक्षातां अधुक्षं
त अधुक्षाथाः अदुग्धाः अधुक्षाथां अधुक्षधम् अदु-

श्रीगुरुजी
ह

अधम अधुक्षि अधुशावहि अधुहहि अधुशामहि अधोक्ष्य
त एवंदिह उपचये लिह आस्वाग्ने लेढि लीढः लिहनि
लेक्षि लीढे लिहाने लिहते लिक्षे लिहाये लिपे लेपु
लीढम् लिहन्तु लीढि लेहानि लिढम् अलेह अलीढ
इत्येकादशवाचि पुनः पंचानामादिनां अलिपुः पुनो लयति
वादीनां पञ्चानां तात्पर्यः पंचवात्पुर्व्वम्वाह

मकोतिअइ

१०

देशः आहः आहतुः आहुः आहस्यः ऊ
ति चत्वंम् आस्य आहयुः बुवईट् बु
वोहलादेपितईट् ववीति वूतः वुवन्ति
वूते वुवाते वुवते वुवोवचि आऊधा
तुके उवाच ऊचतुः ऊचुः उवाचि

श्रीगुरुजी

१०

थ उवक्य उवे वक्ता वक्षति वक्षते ववीत वृतात् वृताम्
वृहिववाशि वृताम् वृवाताम् ववे अव्वीत् अव्वताम्
अवुत वृयात् ववीत् उच्यत् वक्षीष्ट अवोचत् अ
वोचत् वक्षताम् चर्कशतं चर्कशतमिति यद् लुङ्
महदादौ बोध्यं उरार्तिश्च आद्यादने उरार्तिविभाषा इति

मकोतिअदादि

७०

हेलादौपितिमादधातुके कुराति कुराति कुरातिः
कुरावति कुराते कुरावाते कुरावते कुरातेरान्ते
तिवा यस्मै नडा संयोगादयः अचः परा संयोगाद
यो नदरादिर्नमवति नरादस्यदित्वं कुराताव उरा
उवठः कुरातुवः विभाषेराः इडादिप्रत्ययोजित
स्यात् कुरातुविधः कुरातविधः कुरावित्ता कुरा

श्रीगुरुजी

७०

मकौतिअइ
७१

हुवानादनयोः जुहोत्यादिभ्यः श्रुः शपः श्लोः धातोर्द्वे
स्तः जुहोति जुहुतः हुश्रुवोरितियण जुहति भी
हीमृहुवांश्च वच्च एभ्यो लिङ्मावास्यादामिञ्त्वावि
वकापेच जुहुवांचकार जुहाव होता होस्यति
जुहोतु जुहुतात् जुहुतां जुहुतु जुहुवि जुह्व
वानि अजुहोत् अजुहुताम् अजुहवुः जुहुया
त् हुयात् अहोषीत् अहोष्यत् सार्वधातुके किति
१ जिभीभये विभेति भियोऽन्तरस्याम् इत्याङ्लादौ १

श्रीरामजी
७३

विभित्तः विभीतः विभ्यति विभयांचकार विभाय भेता भेष्य
ति विभेतु विभित्तात् विभियात् विभीयात् भीयात् अभे
षीत् अभेष्यत् क्षलञ्जायान् जिह्नेति जिह्नेत् जिहीवति
जिह्वांचकार जिहाय हेता हेस्यति जिह्नेत् अजिह्नेत्
जिहीयात् क्षयात् अक्षीत् अक्ष्यत् दृषात् दृष्यत्
अर्तिपिपत्यैश्च अभ्यासस्य दक्षौ विपति उदीच्या पूर्वस्य अं

मकोतिजुलोत्यादि
७२

गावयवोष्पपूर्वोयः श्रीनंतस्याकृत्तः हलिचैरेफवानस्यधातो
रुपधायाइकोदीर्घो कलि विवृत्तः पिउरति पपाट श्रद्धप्रांरुस्वोना
कितिलिदि पप्ररुः पपुः मध्वरतां लौहास्किमध्वेनधातोर्नृद
तांनरुणोलिदि पप्ररुः पप्ररुः दतोवां दृष्टृभ्यांमृत्तावे
येदीर्घोवास्यानृत्तोलिदि परिता परिता परिष्यति परिष्यति
पिपर्त अपिपः अपिपृत्तिर अपिपरुः पिपृत्त दृष्टात् आषातिर श्रीगुरुजी

७३

श्रीगुरुजी

७२

सिचिपारसौपदे^३ अत्र धर्तयेन शर्षः अपारिच्छा अपरिच्छित अप
रिच्छित ओहा कल्पागे जहति जहते^३ श्वा स्या इत्यादौ द्वितिः
सार्वधातुके जहितः ईरुत्स्योः आभ्यस्तयोरात ईत्स्यात् सार्वधा
तुके द्वितिहलि जहितः जहति जहोहाता हास्यति जहातु जहि
तात् जहितात् आबहा जहते आदिशते जहाहि जहितु
जहाहि अजहात् अजहुः लोपो^३ यि जहतेरालोपोयादौ सा

मकोति जु

७३

वधातुके ज्ञात हेयात् अहासीत् अहास्यत् अगतौ
इयति इयतः क्षति क्षार आतुः आरुः इत्यन्तिनित्यमि
ह आरिथ अर्त्ता अरिष्यति इयत् इयति हेयः हेयत्
हेयक इयपात् अयात् आरत् आरिष्यत् प्राप्मानेशदि
व भूमा मित् भूमा इ ओहा इ एषामभ्यासस्येत्यादौ मि

सन्ति सारूप्येति यद्

श्री गुरुजी

७३

मीते मिमाते मिमते मेमे माता मास्यते मिमीतां अमिमीत
मासिद्य अमास्य अमास्यत ओहाङ्गत्तो जि हीते जिहाते जिहते॥
जहेहाता हास्यते जिहीतां अजिहीत हासीद्य अहास्य अहा
स्यत दुष्टसुधारणापोषणयोः विभर्त्ति विभृतः विभृति विभृते
विभ्रते विभरांचकार वमार वमर्थ वभृव विभरांचको वभ्रे
भर्त्ता भरिष्यति भरिष्यते विभर्त्तु विभराणि विभृताम्

मकोतिचु

७४

अविभः अवीभृतां अविभ्रतः अविभ्रतः विभ्रयात् विधीत विभ्रयात्
भवीष्ट अभावीत् अभृत अभ्रिष्यत् अभ्रिष्यत् दुदाभ्रदाने ददा-
ति दत्तः ददन्ति दत्ते ददाते ददते ददो ददे दाना दास्यति दा-
स्यते ददातु देहि दन्ताम् अददत् अदत्त दद्यात् ददीत देयात्
दासीष्ट अदात् अदाताम् अदुः अदाः अदातं अदात अदात्
अदाव अदाम स्याद्योरिच अनयोरिदंदेशः मिचकिदात्मनेषु

पदे

श्रीगुरुः

७४

तत्र अदेवीत अदेविष्यत एवंषिबुतंतुसंज्ञाने नृत्तीगावः
विक्षेपे नृत्यति ननर्त नर्त्तिता मेऽमिचिबुतंतुनरुद
तदनुतः सभ्यःसिज्मिनत्यसादेराधुक्तस्येश न
र्त्तियति नृत्यति नृत्यात् अनर्त्तति त्रसीऽदेगे
वाभ्यामातेत्यन्या त्रसति त्रस्यति तत्रास वाज्जभ्रमुत्र
सामं^३ एषाकिनितितिसेठिथलिचएत्वाभ्यासलोपा
वा त्रेशतुः तत्रसतुः त्रेशिथ तत्रशिथ त्रशिता शो

म कौ हि
७६

तन्मकारणो श्रोतः श्यति लोपः श्यति श्यातः श्य
न्ति शसौ शशानुः शशुः शाता शास्यति अशा
त अशाता इदसको अशासीत् अशामिष्टो
छोठेदने द्यति द्योन्तकर्मणि स्यति ससौ दोष
वरवंडने द्यति ददौ देयात् व्यधताडने विध्य
ति विव्याध विविधतुः विव्यद् विव्यधित्वा व्य

स्योत्

श्रीगुरुः

७६

सिद्धिदत्त एवम्

अथसथेतिधत्ति ॥ १ ॥ भासस्येति
समसाराणाम्

डा मत्त्यति विध्येत विध्यान् अद्यात्सीर पुष
पुष्टो पुष्यति पुपोष पुपोषिथ पोश पादयति
पुयादित् आयरमेपरसत अपुषत रुषशे
षो शरष्यति शरषाय अशुषत शाशभदर्श
न नश्यति ननाश नेशतः रधादिभ्यश्च रधु
नशतर पृहपृडुह क हृहुनु हुद्दिन हृहभ्यो वलादि

मकोतिरि द्याई धातुकन्ये इ वा ने शिश मरिजिनशोई
२१ लि नुम ननंष्ट ने शिव नेश्व न शिता
नेष्ट न शिष्याति नंक्षति नश्येत् नश्यात्
अनश्व नश्याति नशः शान्तस्य एवन्न
प्रनंष्ट अंतग्रहणमभूतपूर्वप्रतिपत्यर्थम् प्र
नंक्षति रधाहिमासंगध्याः रध्याति रधिजभा

श्रीगुरु
२२

गवि^३ तुम ररन्ध ररन्ध^३ ररन्धिय ररद ररन्धिव रेध
नै^३लि^३तिर^३वेः लिइजेइरियेनुमन गविता ग्हा
गविथति गत्यति अडिनुम अनिदितामिति नलोपः
अधरत तपपीराने तप्यति ततपिथ तत्रपुथ ततप
थ तपिता तत्रा त्पुशमृशहृषतपुदपांश्चै मिज्वाः
पाचः अतपीत् अतापीत् अत्रापीत् अतपत्
दपहृषमोहनयोः दपतीत्यादि रधादित्वादिसौवेइ

मकौतिदि
५८

कावमर्थमनुदात्तता इहजिघासायास इत्यति बाहुह
निवाचः पक्षेठः इडोश्च इडोठ इडोहित्य डोहिता
डोश्वा डोठा अडुहत् सुहवैचित्ये वैचित्यमविवेक
: मुह्यति मुमोहित्य मुमोश्च मुमोठ मोहिता मोश्वा
मोठा मोहिष्यति मोष्यति अमुहत् ह्युह उडुगिरगो
ह्युहति कृहोहः कृहोहित्य कृहोश्च कृहोठ
कृहोहिव मुह्युह मोहिता मोश्वा ह्योठा ह्योहि

श्रीशुक्र
५८

व्यति॥ स्तोक्षति॥ असुहृत्॥ सिद्ध्यति॥ निवृत्ति॥ सि
ह्नेह॥ स्तोटा॥ प्रसिद्धं॥ तुषतुर्वै॥ तुष्यति॥ दुर्वैष्यते॥
दुष्यति॥ श्लिष्य॥ आलिङ्गने॥ श्लिष्यति॥ श्लिष्य॥ आलिङ्गने॥
श्लेकः॥ अश्लेषकन्यां देवदत्तः॥ आलिङ्गने किम्॥
समश्लिष्य॥ जनुकाष्टम्॥ प्रत्यासत्ताविह॥ श्लिषि॥ अथ के
चे॥ अथ्यति॥ शुषुषुषायाम्॥ शुष्यति॥ अथ शोचो॥
अथ्यति॥ सिधुसंरक्षो॥ सिध्यति॥ शमु उपसमे॥ श

मःकोतिः

७५

मार्मशानां दीर्घः यतिः ॥ शमत्तम् दम् अम् अंश्मर्मे क्लृप्तम् दम् ॥
प्रणिशाम्यति शोमतुः शोमिय समित्ता अशमतुः तमुका
क्षायाम् ॥ ताम्यति अतमतुः ॥ दमु उपसमे ॥ दाम्यति ॥ दमित्ता
अदमतुः ॥ अमुतपसि विदेच ॥ आम्यति ॥ अअमतुः ॥ अमु अ
नवस्थाने ॥ वाभ्राशेति शयन्या ॥ भ्राम्यति भ्रमति अभ्रमतुः
क्षमसहने ॥ क्षाम्यति ॥ चक्षमिय चक्षंय चक्षमिव चक्ष
शव क्षमिता क्षंता अयं नयितु ॥ क्षादिस्तुयितु अयितुः

श्रीगुरुः

७५

स्वास्पतेस्वान्तिक्षमुषः स्वमतेक्षमाः ॥ लक्ष्मणानोः स्वास्पतिः
स्वमिता. अलमन्. मदीहर्षे. ॥ माद्यति. अमदन्. असु
पेक्षणे. ॥ अस्पति. आस. असिता. अस्पतेष्युक्. ॥ अ
दि. ॥ आस्थत्. ॥ यमुप्रयत्ने. ॥ यमो नुपसर्गति. संयस
शु. शयन्ता. ॥ यस्यति. यसति संयस्यति. ॥ संयसति. अ
नुपसर्गत्किम्. ॥ अयस्यति. ननुमोक्षणे. ॥ नस्यति. ॥ न
मुपक्षये. ॥ दुसुच. ॥ अस्यति. अतसत्. दस्यति. अदसत्.

मः को ति दि

८६

वसुस्तन्भे ॥ वस्यति ववा स ववसतुः ॥ वशादिरिति मनेतु ॥
वेसतुः वेसुः ॥ वृषविभागे ॥ वृष्यति विसप्रेरगो ॥ विस्यति अवि स
तु ॥ वृष उत्सर्गे ॥ वृष्यति पुन खण्डने ॥ मुस्यति मसीपरिणामे ॥
परिणामो विकारः ॥ लुटविलोडने ॥ लुट्यति उचसमवाये ॥ उच
ति उवोच ऊचतुः ॥ ऊचुः ॥ भृशभ्रंशुप्रधः पतने ॥ भृश्यति व
भर्ष ॥ अमृषतु ॥ नलोपः ॥ भ्रश्यति ॥ वभ्रंस ॥ अभ्रसतु ॥ कृश
तनूकरणे ॥ कृश्यति जितृषपिपासायाम् ॥ कृष्यति हृषतु

एमः

८७

बो॥ रपन्मडौभौवादिका दिशेषः॥ हृष्यति अह
यन्॥ **रुषरिष** हिंसाया म॥ ति वेति वेदु॥ रोषिता
रोषा रोषिता रोषा **काय** क्रोधे॥ कुप्यति गुपय्या कु
लबो **कुप्यति**॥ **लुभगा** धर्मे॥ गा धर्ममाकांक्षाः॥
लोभिना॥ लोब्धा लोभिष्यति॥ भ्रूवादेर हृत्करणा
लोभनीय्याहुः॥ **लुभ** संवलने॥ **लुभ्यति** लिङ्ङ्या
ईभावे॥ लिङ्ग्यति॥ विक्रेदिय विक्रेत्य विक्रि

वृ. हति.

स्वरतिस्वति मयति धृतिरिति वेंनीका

म. को. ति. दि.
८१

दिव. चित्तिह. केदिता. केता. जिमिदास्नेहने. ॥ मिदं गुणः
एक इत्संज्ञक वा कारादौ प्रत्यये. ॥ मियति. अमिरत्. जि.
स्विदास्नेहन मोचनयोः. ॥ स्विपति. अथुहडौ. ॥ अथ
ति. ॥ आनर्ध. गृध्र. अभिकांशायाम्. ॥ गृध्रति. अगृध
त्. अरुप्राणिप्रसवे. ॥ स्रयति. सुयुवे. ॥ आदिनियमान्ति.
त्यमिद. ॥ सुयुविये. सुयुविवहे. सोता. सविता. इरुपरि
तापे. इयते. शीङ्क्षये. ॥ शीङ्गो. गुडविद्विति. ॥ शीङ्गः परस्पा

रुमः
८१

इहोशितियेप्रति

दीदृष्टोमर्थे दीयते विविधे २४

आ

पदिमा ३

जादेः क्षिति आर्धधातुकस्यपुद्गलः। गुण्युदावुवः। यणोः सि
द्धोचक्रव्योः॥ दिदीये॥ मीनातिमिनोति। रिङं। ल्यपिच।
एमात्वं। ल्यपिवाहसित्यज्जिमिन्ने॥ दाता. दास्यते. अदा
स्त॥ दीदृष्टविहायसागतौ॥। आयते. पीड्याने। पीयते. मा
दृमाने॥ मायते. ममे. जनीप्रादुभवि॥ हाजने। जी। शि
ति॥ जायते. जज्ञे॥ जनिता. जनिष्यते॥ दीपजनवधप्र
रितायिष्मायिष्मोः। न्यतरस्याम्। एभ्यश्चि। एवाएक

गमहूनजनखनंघमांमिति उपधातोपः २

म. को. ति. दि.
८२

चनेन शब्दे परे ॥ विणो लुक् ॥ विराः परस्पतस्य लुक् ॥ जनि
वधो ॥ न हृद्विश्चिणि त्रिणति कृति च ॥ अजनिः अजनि
॥ दीपी दीप्तौ ॥ दीप्यते दिदीपे अदीपि अदीपिषु ॥ प
द्यते पद्ये पद्मा पद्मोः विराहते पदः ॥ अपदि
अपत्साताम् अपत्सत विदसन्नायाम् ॥ विद्य
ते वेत्ता बुध अवगमने ॥ बुध्यते बोद्धा बोत्सते भुप्सीष
अवोधि अवुद्ध अभुत्साताम् बुधसंप्रहारे बुध्यते ॥

एम४
८२

पुपुधे. योद्धा. अयुद्धा. सजविमर्ग. सज्यते. ससृजिषे. स्रष्टा. स
 स्रष्टे. स्रक्षीष्ट. असृष्ट. असृष्टाताम्. मीड्. हिंसायाम्. ॥ मी
 यते. शीङ्. अवरो. शीयते. लीङ्. श्लेषरो. विमाणा. लीयते. ली
 यते. इति यका निर्देशो ननु शपना. ॥ लीली. रौत्वस्यादेर्जुविष
 येत्यपि च. ॥ लेता. लाता. लेष्यते. लास्यते. एजिषये किम्. ॥
 लीयते. लित्ये. मृषति. निश्चायाम्. ॥ मृष्यति. मृष्यते. ममर्ष.
 ममर्षिय. ममर्षे. ममृषिते. मर्षिताति. मर्षितासे. मर्षिष्य

म. को. ति.

८३

ति ॥ एहं धने ॥ न स्यति न स्यते ननाह ननह नस्यति अ
नात्सीत् अनह ॥ रंरागे रज्यति रज्यते ॥ शप आको
को शप्यति शप्यते शक विभा धितो मर्षणे ॥ विभा धि
त इत्युभयपदीन्यर्थः ॥ शक्यति शक्यते हरिं दुष्टं भक्तः ॥
शराक शोकिष शराक्य शोके शक्ता शस्यति श
स्यते उवाहित्वा दृष्ट ॥ अशकत् अशक्त सेट् कोप
मित्येके तन्मतेनाः निड् श्रुतिरहितः पठितः शक्तिता शकि

रामः

८३

लोपश्चात्स्यात्तस्यास्वीः ३

अभिषेकः स्नानं पीडनं स्नानं मृगसंधानं न जलाने अकर्मि

अति. सकिष्यते. ॥ ॥ इति दिवा दपः ॥ ॥ अजृचमिषवे ॥
स्वादिभ्यः ॥ ॥ शपोपवादः ॥ सुनोति. सुनुतः. हुह्वोरिति य
ए. सुन्वति. सुन्वः. सुनुवः. सुनुते. सुन्वाते. सुन्वते. सुनुषे.
सुषावः. सुसुवे. वीता. सुनवानि. सुनुवे. सुनुयात्. सूयात्.
लुसुधन्मः परस्मैपदेषु. ॥ सिच इह. असावीत्. असोष्ट.
अभिषुगोति. अभ्यंमुलोत्. सुनोते. स्पसनीः ॥ सस्पसोत्.
विसोष्यति. विजृवन्धने ॥ विसिनोति. विजृचयने ॥ विनो

उपसर्गात्सुनोतीति वत्वम्

प्राकृतितादृशतायेति वत्वम्

म. को. स्वा.

८४

ति चिनुते विभावावेः॥ अभ्यासावेः कुत्वं वा स निति द्विच वि
काय. चिवाय. चिक्ये. चिये. अचैषीत्. अचैष्ट स्तुत्र. आच्छा
दने॥ स्तुशोति. स्तुशाते. तस्तार. तस्तारुः. तस्तरे. उशोतीति गु
णः. स्तर्षात्. ज्ञानश्च संयोगादेः॥ अस्तस्य संयोगादेर्लिङ्गसि
चोरिशातडि. स्तरिषीष्ट. स्तवीष्ट. अस्तरिष्ट. अस्तत. पुनः
कम्पने॥ धुनोति. धुनुते. इधाव. इधुवे. अधौषीत्. अधोषात्. धू
ज्जकंपने॥ धूनोति. धूनुते. स्वरिति ति वेद. इधविथ. इधोथ. किति

अतश्चेति गुणः ३

उतश्चेति कित् ३

रामः
८४

लिटि तु **अकः किति** ॥ चिन् एकाच उगन्ताश्च गित्कितोरिरान् इति
 प्राप्तेः कादिनियमान् लिट्यमिह ॥ ७५ विव अधावीत् अधविष्ट अध
 धोष्ट **कृन्** हिंसायाम् कृणोति कृणुते चकार चकर्ष चक्रे किया
 त् कृषीष्ट अकाशीत् अकृत **हृन्** वरुणो हृणोति हृणुते वभ्रथा ५५
 ततन्त्यज्जगुभववर्थेति निर्गमे ॥ ७६ एषां वेदे शुभाशो निपात्यते तेन भा
 षायां यत्नीद ॥ ववरिथ ववृव ववृम वरीता वरिता लिटि सिचोरा
 त्मनेपदेशः ॥ ७७ शृङ्गभ्यामृदताच्च परयोर्लिटि चो रिङ्गान्दि ॥ नलि

प. को. ति.
८५

डिगो हनो लिङ् ह्ये नदीर्घः वरिषीष्ट हवीष्ट अवारीत
अवरिष्ट अवरीष्ट अहत दुदु उपतापे दुनोति हिग
नो हडोच ॥ हिगुमीना ॥ उपसर्गस्थाभिसिन्नात्परस्मै
तयोर्नस्परः ॥ ग्रहिरोगति हेरुचडिग ॥ अभ्यासा द्वितो
तेरुस्पकुल्वनतुचडिग ॥ निघाय ॥ आस्रव्यासो आ
ग्रोति आश्रुत आश्रुवोति आश्रुहि लदित्वा इष्ट
आपत् शक्तुशक्तो ॥ अशक्त राधसाधसंसिद्धे

रामः
८५

राधोहिंसायाम्॥ एत्वाभ्यासलोपोस्तः कितिलिरिसेरिथलिच॥ अपरेधनुः॥
 अपरेधुः॥ रेधियः राद्र साधोतिः समाद्रः साद्रः अत्मात्मीत् असाद्राम्
 जिध्याप्रागल्भे॥ धृष्टोतिः दधर्यः धर्षिताः दंभुदम्भने॥ दंभोतिः ददम्भः
 अंघि ग्रंघिदंभिस्वजीनां लिटः कित्वं॥ कित्वयस्ते लोपः॥ तस्याभीयत्वाद
 सिद्धेनैत्वाऽभ्यासलोपयोरप्राप्तो॥ दंभेच्च॥ एत्वाभ्यासलोपोस्तः॥ देभनुः
 ददंभनुः दंभिताः दभ्यात्॥ दृपप्रीराने॥ शुभ्रादिषुच॥ नरात्वम्॥ तृप्नोति
 मभूषामोसंघातेच॥ अलुते॥ अल्लोनेच्च॥ दीर्घादभ्यासादवर्णा
 त्परस्परम्॥ आनुषोः अशिताः अष्टाः अशिष्यतेः अर्ष्यतेः अशुवीतः
 असीष्टः अशिषीष्टः आशिष्टः आष्टः अक्षाताम्॥ ॥ इतिखादयः॥ ॥

प्रीरानं लृप्तिर्प्राग्वच ४

अथेति घः २

म-को-ति-तु-
८६

तुद्व्यथने॥ तुदादिभ्यः शः॥ शपोपवादः॥ तुदति-तुदते-तुतोद-तुतोदि
थ॥ तुतुदे-तोत्रा-अतोत्सीत्-अतुत्-तुदमेरु-तुदति-तुद
ते-तुतोद-तोत्रा-भस्त्रपाके॥ ग्रहिज्या-सस्यशुत्वेनवाः॥
सस्यजस्त्वेनजः॥ भृज्जति-भृज्जते-भस्त्रोरोपधयो रम-भृज्
स्याम्॥ भस्त्रोरोपधयो रमागमो वा ईधातुके॥ मि
त्वादन्पादचः परः॥ स्थानघटी निदेशादोपधयो निर्हतिः॥ वज्ज-
वज्जते-वज्जति-वज्जते-वज्जते॥ वज्जति-वज्जते-वज्जते॥

श्रीगुरु
८६

रितिसलोपः॥ वभ्रष्ट. वभ्रजे. वभ्रजे. भर्षा. भ्रष्टा. भ्र
क्षति. भर्षति. कितिरमागमंवाधित्वा संप्रसारणं पूर्वविप्रतिये
धेन॥ भृज्यात्. भृज्यात्ताम्. भृज्यात्. भर्षष्टि. भ्रष्टीष्ट. अ
भाक्षीत्. अभ्राक्षीत्. अभ्रष्ट. अभर्ष. कृषविलेखने॥ कृष
ति. चकर्ष. चकृषे. कृष्टा. कृष्टा. कृष्टीष्ट. अक्राक्षीत्. अ
काक्षीत्. अकृष्टात्. अकृष्ट. अकृष्टात्तां. अकृष्टात्. मित्त
सङ्गमे॥ मित्तति. मित्तने. मेलिता. अमेलीत्. मुह्यमोक्षणे॥
शेमुचादीनाम्॥ मुचुलुपृविदुलिष्टिमुह्यत्. विदुपिशाम्

म. को. ति. तु.

७

उमु. मुंचति. मुंचते. मोक्ता. मुच्यात्. मुक्षीष्ट. अमुचत्. अमु
क्त. अमुसाताम्. लुपूछेदने. ॥ लुंपति. लुंपते. लोमा. अलु
पत्. अलुप्त. विह्वलाभे. ॥ विन्दति. विन्दते. विवेक. व्याघ्रभू
तिमतेसेह. ॥ वेदिता. भाष्यमतेनिह. ॥ परिवेत्ता. विचक्षरणे.
सिञ्चति. सिञ्चते. अडः. असिचत्. असिक्त. असिषात्.
लिपउपदेहे. उपदेहे हृदि. ॥ लिंपति. लिंपते. लेमा. अलि
पत्. अलिपत्. अलिप्त. कृतीछेदने. ॥ कृतति. चकर्त्. क

~~लिपि~~

रुमः

७

समिसात्मनः प. ३

नचित्त्वपि यद्वादीनां किं निति सप्रसारणम् ३

नेतिरिति वेदः १

न कर्त्तता. कर्त्तव्यति. कर्त्तव्यति. अकर्त्तता. विदपरिचयिता.
विन्दति. विवेद. विन्ता. पिश. अचयवे. पिशति. पेशिता. श्री
प्रयच्छेदने. ॥ वृश्चति. वृश्च. वृश्चिष्य. वृश्च. वृश्चिता.
प्रष्टा. प्रश्चिष्यति. प्रश्चति. वृश्चान्. अवश्चति. अव्रा
हीत्. व्यव्याजीकरणे. ॥ विचति. विव्याच. विविचतुः.
व्यचिता. व्यचिष्यति. विद्यात्. अव्याचीत्. व्यचेः कदाचित्
मनसीति तुने ह प्रवर्तते. अनसीति पर्युदासेन कृत्वा च
विषत्वात् ॥ उचिउंछे ॥ उचकवा आदानं कलिशाय

वञ्चति. वञ्चोः कसीति क.
आदेशात् प्रययति सत्वम्
कसत्प्रययति ५

विद्युभ्यामस्योभयेषामिति
सप्रसारणम् ३
इयगमपदेवेति नेयेकं
विद्युभ्यामस्योभयेषामिति

श १

म-को-ति-

८८

जनं शिनमिति यादवः॥ इदंति । अ-छ-गती द्वियत्र
लयमूर्तिभावेषु. अ-छ-ति. अ-छ-तृतामिति गुणः.
विहलग्रहास्यानेकहलपलस्यात्वा नुद्॥ अ-त-
द्. अ-त-
ति. लुभविमोहने॥ लुभति. लोभिता. लोभ-
लोभिष्यति. तृपतं फलसौ. तृपति. ततर्प-
तर्पिता. अतर्पति. तृपति. शीतं फलदीनां तुं

अनिदितामिति नलोपः

रामः
८८

वाच्यः॥ आदिशब्दः प्रकारे॥ तेन यत्र नकारानुशङ्कास्ते
तं फलदयः॥ मृडमुखने॥ मृडच॥ भुनगंतो॥ भुनति इ
मृडकायाम्॥ इच्छति॥ एषिता॥ एषिष्यति॥ इष्या
त्॥ ऐषीत्॥ कृट्कोटिल्ले॥ कृटति॥ गाङ्गुयदिति
डित्वम्॥ चुकटिय॥ चुकोट॥ कुरिता॥ पृट्संश्लेषणो॥
पृटति॥ पुरिता॥ स्फुरविकसने॥ स्फुरति॥ स्फुरस्फु
लचलने॥ स्फुरति॥ स्फुरति स्फुल्लस्योर्निर्निर्भयः॥

सं १

विम

निष्कृतानि निष्कुरति सर्वं ननु तिरिप्यमः

म. को. ति. न.
८

यत्वंबा. निष्कुरति. निष्कुरति. गुरुत्वंने. परिणतगुरो
दयः. नुवति. नुनाव. नुविता. दुमस्त्रोभुदो. मज्जति. मम
ज्ज. मस्त्रिनशोरिति नुम्. मस्त्रेरन्त्या. पूर्वो नुम्वाव्यः.
संयोगादिलोपः. ममक्च. ममज्जिथ. मश्त्ता. मंस्य
ति. अमांसीत्. अमांक्ताम्. अमांक्षुः. स्त्रोभुदो. रुज
ति. रोक्ता. रोस्यति. अक्षीत्. भुनोकोरित्ये. रुजि
वन्. विशाप्रवेशने. विशति. मृश. आमिशने. आम
रीनंस्पर्शः. अमाक्षीत्. अमाक्षीत्. अमृक्षन्. यद्वृ

५४

शे ३
रामे ४
८८

क्षत्रि.

મહારાજા.

६५३

विधारणागत्पचसादनेयु ॥ मीदनीत्पादि ॥ शद्लृशातने ॥ शदे
 शितः ॥ शिद्राविनोस्मान्जनोस्तः ॥ शीयते शीयताम् अशी
 यत शीयेत शशाद् शता शत्स्पति अशदत् हविक्षेपे ॥
 अरुद्रातोः ॥ किरति ह्योत्वाभ्यां गुणद्वीविप्रतिषेधेन
 चकार चकारतुः चकरुः करिता करीता कीर्यात् अकारी
 त् किरतोल्बने ॥ उपाकिरते मुद्छेदेर्ये ॥ उपास्किरति ॥
 अट्भ्यासव्यवापेपि ॥ मुद्कात्पूर्वश्रुतिवक्तव्यम् ॥ उपास्
 किरत् उपचस्कार हिंसायां प्रतेष्य ॥ उपात्यने अकिरते मुद्

म. के. ति. न.

२०

निरयमोयम्

हिंसायाम् ॥ उपस्किरति प्रतिस्किरति ॥ रुनिगरणे ॥ अचिवि
 भाषा ॥ गिरतेरेफस्मलोवा अनादोप्रत्यये गिरति गिलति
 नगार नगाल नगरिथ नगालिथ गरिता गरीता गलिता
 गलिता प्रहृतीसायाम् ॥ ग्रहिज्या हृहति पप्रच्छ पप्रच्छ
 नुः पप्रच्छुः प्रष्टा प्रष्टति अप्राप्तीत् मृड्याणत्यागे ॥ मि
 पतेर्लुङ्गलिङ्गे ॥ लुङ्गलिङ्गे शितश्च प्रकृतिभूता मृडस्त
 डानो नान्यत्र डि. त्वंस्वरार्थम् रिङ् इयङ् ॥ प्रियते ममार
 ममर्थ ममिम मर्त्ता मरिष्यति मृषीष्ट अमृत पृड्याया

हृतीवेति ध्रुवः ३

रामः
२०

रिङ् सयप्रिङ्गानि रिङ्

अविद्युधानुभवाभिति. इयङ्

मे. ॥ प्रायेणायं व्याङ्पूर्वः ॥ व्याप्रियते. व्यापये. व्यापरिष्यते. व्या
एत. व्याष्टधाताम्. जुषीर्षतिसेवनयोः ॥ जुषति. जुजुषे. ओषि
जीभयसञ्चलनयोः ॥ प्रायेणाउत्पूर्वः ॥ उद्दिजते. विज^१ह^२ ॥ विजेः
परस्य इडादिप्रत्ययोऽडि. इत्. उद्दिजिता. उद्दिजिष्यते. ओलजीओ
लस्जीषीडने. ॥ लजते. लेजे. लज्जते. ललज्जे. ॥ ॥ इति लुङ्
दि. ॥ रुधिरावरो. ॥ रुधादिभ्यश्च^१ ॥ रुषोपवादः ॥ मि
त्वादन्त्यादयः परः ॥ रुधादि. अमोरओयः. रुङ्. रुङ्ति. रु
रात्ति. रुधः. रुध. रुधाधि. रुधः. रुध्मः. रुधे. रुधाते. रुधते. रुधे

पुगंतेति गुरो प्राप्ते

रुधस्यथोर्ध्वरिति धकारदेशः २

म. को. ति. रु.
६१

अरोत्पत्त-३

रंधायै. रुन्धे. रंधे. रुन्धहे. रुन्धहे. रुरोध. रुरुधे. रोद्रा. रोत्स्यति. रो
त्स्यते. रुणाडु. रंधात्. रंधां. रंधंतु. रंधि. रुणाधानि. रुणाभाव.
रंधाम्. रंधाताम्. रंधाताम्. रन्त्व. रुणाधे. रुणाभावहे. रुण
धामहे. अरुणात्. अरुंधाम्. अरुंधन्. अरुणात्. अरुणोः.
अरुंधम्. अरुन्ध. अरुंध. अरुंधाताम्. अरुन्धत. रंधात्.
रुन्धति. रुन्धात्. रुन्धीष. अरुन्धत्. अरुन्धीत्. अरुन्ध. अ
रोत्स्यत्. शिदिर्विदारणे. ॥ छिदिरुद्धाकररो. पुनिरुद्धो.
शिविरुद्धने. ॥ शिणक्ति. शिक्ते. शिरेव. रेक्ता. अरिणक. अ
स्थित. अरोत्सीत्. अरिक्त. विचिरुद्धभावे. ॥ विनक्ति. ॥

छो. रु. २

इति वेत्स्य ४

~~म. को. ति. रु.~~ ४

मिपिधातोर्गिति रु.

वद्वजेति रु. ४

वीरामः

६१

विङ्क्ते. क्षुद्दिस्संयेधगो ॥ क्षुगात्ति. क्षुते. सोत्ता. अक्षुदत्. अक्षोत्सी
 त्. अक्षुत्त. उक्षुदिदीदिवनयोः ॥ क्षुणात्ति. क्षुन्ते. चक्षुर्द. मेऽमिची
 ति वेत् ॥ चक्षुर्दिये. चक्षुत्ते. क्षुर्दिता. क्षुर्दिष्यति. क्षुर्दिष्यति. अक्षुदत्.
 अक्षुदीत्. अक्षुर्दिष्ट. उत्तुदिहिंमानादरयोः ॥ तृगात्ति. तृते. क्षुतीवि
 क्षुने ॥ क्षुगात्ति. तृहृहिंसिहिंसायाम् ॥ तृगाहृस्मृ ॥ तृहृअमिहृते
 स्मृहृलोदोपिति ॥ तृरोठि. तृण्डः. ततर्ह. तर्हिता. अतृरोठ ॥
 आन्त्रलोपः ॥ हिनस्ति. जिहिंस. हिंसिता. उदीक्षेदने ॥ उनत्ति. उं

अमपरस्पनस्यलोपः स्मात् १

म. को. गति. रु.

५२

हरमीतिवेद

सम

हेर्धिते

तः उदंति उदाञ्चकार ॥ ओनत् ओताम् ओन्दन् ओनः ओनदम्
अच्यक्ति न्रक्षाकान्तिगतिषु अचक्ति अक्तः अजंति आनञ्ज आ
नज्जिथ अनस्य अजिता अक्ता अइ ॥ अनजानि आनक ॥
अंजे सिक्कि ॥ अंजे मिचो नित्यमिद ॥ आंजीत् तं वसंकोचने ॥ तं न
क्ति तंक्ता तं चिता ओविजी भयसंचलस्योः ॥ विनक्ति विक्तः विज
शिरडित्वम् विवमिथ विजिता अविनक् अविजीत् विष्णुविशेष
शो शिनश्चि शिंष्टः शिंयंति शिनश्चि शिषोष शिशिशिथ शेषा ॥
शेसति हेर्धितः ॥ मिठि ॥ शिनघाणि शिंष्यात् शिष्यात् अशिष्यत्

शि ३
शिरामः

५३

नलां नसुदसीति जलम् पुना पुरिति कुलम् नरो नरी सवर्णीति इकारस्य लोपः १
नश्चाप दांतस्य क्लीने अपदांतत्वादनुस्वारः अनुस्वारस्य ययी परसवर्णः एते कृते न सिद्धः १

अशोक्षत् ॥ एवं विप्रसंभूतने ॥ पिनष्टिः भंजो आमर्दने ॥ भनक्तिः व
 भज्जिथः वभंक्तः भंक्ताः भुजपालना व्यवहारयोः ॥ भुनक्तिः भोक्ता भो
 क्षतिः अभुनक्तुः ॥ भुजोनवनीतज्ञानोक्तः ॥ ओदनं भुंक्ते ॥ अनवनेकिं
 ॥ महीं भुनक्तिः ॥ निरुन्धिदोमोः ॥ इन्धेः इन्धाते इन्धते इत्से इंधांचके
 इन्धिता इन्धां इन्धातां इन्धताम् इन्धेः ऐंधः ऐंधाताम् ऐंधत ऐंधाः
 विद्विचारणे ॥ विंते वेत्ता ॥ ॥ इति रुधादिः ॥ ॥ तनुवित्तारे ॥ त
 नोति तनुते तनान तेने तनिता तनिष्यति तनिष्यते तनोतु
 तनुताम् अतनोत अतनुत तनुयात् तन्वीत तन्यात् तनिषीष्ट
 अतनीत् अतानीत् तनादिभ्यस्तथासौ ॥ तनादेः सिचो लुग्वा

तनादिकृत् ५४

अतो हलादेर्लघोः इति सूत्रिणा ९

पदेशः
अनुदात्तानि नलोपः

धात्यादिः षः सः २ निमित्तायां येन निमित्तकं स्यात्तदा वाच्यम् २ केतिभाष्येति २

मकोति. त

६३

तथासोः ॥ अतत् अतनिष्ठ ॥ अतथाः ॥ अतनीष्टाः ॥ अतनिष्ठ्यत् ॥ अतनिष्ठ्य
त् ॥ अतनीष्टानि ॥ मनेति मनुते सायात् स्यात् जनमनखनां मनुदलोः ॥
एवामकारो मलादौ सनिष्ठ लादौ द्वितिच ॥ असात् असनिष्ठ असाथाः
असनिष्ठाः ॥ सणुहिंसायाम् ॥ सणोति सणुते ह्यंतेति न ह द्विः ॥ अ
सणीत् असतः असणिष्ठ असथाः ॥ असणिष्ठाः सिरुचः ॥ उच्च
त्यपेलप्रपधगुणोवाः क्षिणोति क्षेणोति क्षेणिताः असणीत् अ
सितः असैणिष्ठ तरण अदने ॥ तरणोति तरोति तरुते तर्णते
उक्तचकरणे ॥ करोति ॥ अत उत्सार्वधातुके ॥ कुरुतः नम कुरुतां

पुनर्गतेति निमित्तगुणे प्राप्ते ४

रामः

६३

हलिवेति हर्षिप्राप्ते

चुर्कित

लोपश्चात् न्यतरस्यामो रिति विकल्पे
प्राप्ति

चुर्कितो स्योती

क४

॥ भस्य कुर्कुरो रूपधाया न दीर्घः ॥ कुर्वन्ति नित्यं करोते ॥ करोते प्रत्ययो
कारस्य नित्यं लोपो म्बो ॥ कुर्वः ॥ कर्मः ॥ कुरुते चकार चकथ चरुव चके
कर्त्ता करिष्यति करिष्यते करोतु कुरुताम् अकरोत् अकुरुत् येचो
कुरु उलोपोयादौ प्रत्यये ॥ कुर्यात् कुर्वति क्रियात् कुर्याष्ट अका
र्यति अकुरुत अरिष्यात् अकरिष्यत् संपरिभ्यां करोतौ भवरो ॥ स
मवायेच ॥ मुद् ॥ संत्करोति अलं करोतीत्यर्थः ॥ संत्कुर्वन्ति संघी
भवन्तीत्यर्थः ॥ संपूर्वस्य क्वचिदभ्यरोपि मुद् ॥ संत्कुरुते भक्ष्या इति शा
पकात् ॥ उपात्तं नित्यं वेत्तं वाक्या व्याहारेषु च ॥ कजः मुद् ॥ वात्

रिङ्मय उन्नेति रिति रिङ्

उन्नेति कित्

म. को. ति. न.

६४

प्रागुमयोर्ययोः ॥ प्रतियन्त्रोपुगाधातम् ॥ विकृतमेवैकतमविकारः ॥
 वाक्याभ्याहार आकांक्षैकदेशाभ्यासम् ॥ उपस्कृताकम्पा ॥ उपस्कृतावा
 स्रगाः ॥ सधोदकस्योपस्कृते ॥ उपस्कृतंभुंके ॥ उपस्कृतैवते ॥ वनु
 पाचने ॥ वनुते. ववने. मनुअवबोधने ॥ मनुते. मेने. मनिता. मनिष्यते
 मनुताम् ॥ अमनुत. अन्वीत. मनिषीष्ट ॥ ॥ इतितादिः ॥ ॥
 इकीनृद्व्यविनिमये ॥ क्वादिभ्यः आ ॥ शपोपवादः ॥ कीराति. ईर
 त्यधोः ॥ कीरातिः. आभ्यस्तपोरातः ॥ कीराति. कीराणि. कीराथः.
 कीराणि. कीरावः. कीराति. कीराते. कीराते. कीराथि. कीरा

श्रीरामः

२४

के. कीरागोष्ठे. कीरागे. कीरागीबहे. कीरागीमहे. रिक्ताय. चि.
क्रियतु. चिक्रियु. चिक्रिथ. चिक्रियिथ. चिक्रिये. केता.
केष्यति. केष्यते. कीरागतु. कीरागीतातु. कीरागीतां. कीराग
ताम्. कीरागताम्. कीरागीयातु. कीरागीत. कीयातु. केवी
ष्ट. अकेवीतु. अकेष्ट. अकेष्यतु. अकेष्यत. श्रीमन्तर्पणे
कांतोच ॥ श्रीरागति. श्रीरागति. श्रीमृषाके. श्रीरागति. श्रीराग
ते. श्रीमृहिंसायाम् ॥ प्रमीरागति. प्रमीरागति. श्रीनातीत्या

मृतहृद्वातोः ३

लिङ्गविचोः। अनेपदेशुः। इतिविनिः। इतिदिशिवाः३ इतिभावपक्षेः। इतिदिशेति३ उत्त्वम्३

दृष्यात् २

मकोऽतिः

२६

स्वरितः। तिवेः६

सातिः। कृत्वातिः। चकारः। चक्रेः। वृज्वरयोः। वृत्तातिः। वृत्तातिः। वव
रः। ववरेः। वरिताः। वरिताः। उदोऽद्योः। सुत्वम्॥ वारिषीष्टः। अवारीत्।
अवारिष्टः। अवारिष्टः। अवृष्टः। भृजुकम्पने॥ धुनातिः। धुनीतेः।
दुधविष्टः। दुधोष्टः। दुधुविष्टः। धोताः। धविताः॥ लुमुष्टः। लुमुष्टः।
रम्भेपदेशुः। अधावीत्। अधविष्टः। अधोष्टः। ग्रहउपादाने॥ ग्र
ह्णातिः। ग्रह्णातेः। जग्राहः। जगृहेः। ग्रह्णातिदिशिः॥ एकाचो
ग्रहोर्विहितस्येदोदीर्घान्तुलिङ्गि॥ ग्रह्णाताः। ग्रह्णातुः। ग्रहा

वविन्दपिण्डादीनामिति संज्ञात्ताम्३

रामः
२६

रात् गृह्यात् ग्रहीषीष्टः स्यातेति न ह्यद्रिः ॥ अग्रहीत् अग्रहीषां अ
ग्रहीष्टः अग्रहीषाताम् कुषनिष्कर्षः ॥ कुक्ष्नातिः कौषिताः निरः कु
षावत्वादेराद्र्यातुकस्येदा ॥ निष्कोषिताः निष्कोषाः निरकोषी
तः शल एव पथेति क्तः ॥ निरकुक्षत् असंभोजने ॥ अक्ष्नातिः आ
शः अशिनाः अशिष्यतिः अश्रातुः अशानः हाश्रवबोधने ॥
जानातिः पृथालनश्चरायोः ॥ पृथगातिः भृहिमायाम् ॥ भृथा
तिः भृथ्वां ह्रस्वो वेति ह्रस्वपक्षेयणः शश्रतुः शशरतुः ह्रविदा

म. ति. क्त्वा.

६७

रगो. ॥ दृगाति. ददरतुः. ददतुः. नृवयोहानो. ॥ जृगाति. मुषस्ते
 पे. ॥ पुष्णाति. मोषिता. पुषपुषो. पुष्णाति. पोषिता. बंधवन्धने. ॥
 वध्रायि. ववंधिय. वबंध. वंधा. भन्स्यति. लिश्रविवाधने. ॥ क्लि
 ह्नाति. क्लेशिता. क्लेशा. अक्लेशति. अक्लिह्यत. हृद्भक्तो.
 हृगाति. वध्रे. वदधे. वदहे. वरिता. वरीता. अवरिष्ट. अवरिष्ट.
 अहत्त. ॥ ॥ शक्तिक्यादयः. ॥ ॥ चुरस्तेय. ॥ मत्पापपाशरूप
 वीरागात्तल्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णवर्णाचुरादि. ॥ भ्यां शि

अ३

रामः

६७

३॥ स्वार्थे ॥ पुगंतेतिपुगाः ॥ मनाद्येताइतिधातुत्वम् ॥ तिपुशपादि ॥
 पुगायादेशो ॥ चोरयति ॥ शिच ॥ शिजन्नादात्मनेपदंकर्तृणा
 मिनिक्रियाफले ॥ चोरयते ॥ चोरयामास ॥ चोरयिता ॥ चोर्या
 त् ॥ चोरयिषीष्ट ॥ शिञ्चतिचड् ॥ शिञ्चडितिह्रस्वः ॥ चडाति
 द्विम् ॥ हुलादिशेषः ॥ दीर्घान्घोरित्यभ्यासस्यदीर्घः ॥ अचू
 चुरत् ॥ अचूचुरत् ॥ चित्तिस्मृत्याम् ॥ चिंतयति ॥ अचिचिंतत्
 चिंतोतिपठितव्येइदिकरणांशित्वः पाक्षिकत्वेलिङ्गोत्तेनचिंत्या
 दित्यादौनलोपोन ॥ चिंतति ॥ चिंत्यादित्यादि ॥ यच्चिसंकोच

लोपः ३

अनदितां हुल उपहाया किति १

सन्धश्च पुनिचं पुरेनलोपे इति सन्धश्च द्वावकायम् २

शक्तिमिति उम्प

मकोति व०

६५

नमः

ने॥ यंत्रयति यंत्रेति पठितं शक्यम्॥ यत्तु इदं किरणाद्यं वतीति मा
धवेनोक्तं तच्चित्यम्॥ एवं फुडि अन्तरभाषणो॥ तच्चिकुदुं वधारणो॥
॥ मच्चिगुम परिभाषणो॥ तंत्रयते॥ मंत्रयते॥ एतो आत्मने
पदिनो॥ स्फुराडि परिहामे॥ स्फुंडयति॥ पीड अवगाहने॥ भ्रान्त
भासभाषणीपनीवमीडपीडामन्यतरस्याम्॥ एषामुपधाया
ह्रस्वोवाच इपरैरगो॥ अपीपिडत्॥ अपि पीडत्॥ प्रथम
ख्याने॥ प्रथयति॥ अतः मृदुत्वरप्रथमदस्तृप्तशाम्॥ एषा
मभ्यासस्याकारश्च इपरैरगो इत्वापवादः॥ अप्रथयत्॥

अभ्यासस्येति इत्वापवादः

रामः

६५

८२

अनुपधायाः २

धप्रक्षेपेण॥ पथयति॥ उच्यते॥ उपधायाश्चरार्थस्य मृदाचड्
 परेणो॥ इराणां पवादः॥ अपीपृथत्॥ अपपथत्॥ लुंठस्तेये॥
 लुंठयति॥ अलुलुंठत्॥ तडआघाते॥ ताडयति॥ अतीतडत्॥
 मडिभ्रवायां हर्षे च॥ मराडयति॥ अमिमराडत्॥ मडिकल्याणे॥
 भराडयति॥ अवभराडत्॥ कर्दवमने॥ कर्दयति॥ अवकर्दत्॥
 उहसंचोदने॥ चोदयति॥ अचुउदत्॥ पालरक्षणे॥ पालय
 ति॥ अपीपलत्॥ प्रजप्रजायाम्॥ प्रजयति॥ अप्रप्रजत्॥ रुत

दीर्घानघोरित्यभ्यासस्य दीर्घः ३

म. को. नि. पु.

२५

संघादने॥ उपधायांश्च॥ धातोर्भूत इत्यादौ रत्वं उपधायांवेति
 दीर्घः॥ कीर्त्तयति॥ अवीरुतत॥ अवि कीर्त्तन॥ स्नेह अय
 कायांवाचि॥ स्नेहयति॥ इडस्तुतो॥ इडयति॥ ऐडिडत्॥ पी
 डिसंघाते॥ पिण्डयति॥ रुषरोषे॥ रोषयति॥ अरु रुषत्॥ तु
 लउन्माने॥ तोलयति॥ अतुलत्॥ भुल्वमाने॥ भुल्वयति
 अमृभुल्वत्॥ पुषिर्अविशदने॥ पोषयति॥ अजपुष
 त्॥ पटपुटलुटनुजिभिजिपिजिलुजिभानिलघिक्वसिपिसि

रामः

२५

[illegible]

म. को. ति. उ.

१००

वरते. नृवयो हनो ॥ जारयति. जरति. शिष्य असर्वापयोगे ॥ शो
षयति. शोषति. शोषा. अधिक्षत. तपदाहे ॥ तापयति. तपति.
तप्ता. तपत् भो. तर्पयति. तर्पति. हिंसि हिंसायाम् ॥ हिंस
यति. हिंसति. अहं प्रजायाम् ॥ आर्जयति. अर्जयति. अर्जयति. अर्जयति.
॥ स्वरितेत् ॥ छादयति. छादति. छादते. धनयति. धनयति. धनयति.
प्रीनयति. प्रीनयति. प्रीनयति. प्रीनयति. प्रीनयति. प्रीनयति. प्रीनयति.
रायति. प्रयति. प्रयते. वचपरिभाषणे ॥ वाचयति. वचति.

रामः

१००

अतो गुरोति गुरो
प्राप्ते पुनः

वक्ताः श्रवाक्षीत् मानप्रजायाम् ॥ मानयति मनति मानिताः
भ्रमात्रोः आत्मनैपदी ॥ भावयते भवते एतन्मन्त्रियोगेनेवा
त्मनैपदनिमित्ते के ॥ भवति मार्गश्चैवरो ॥ धृष्टप्रहसने
धर्षयति धर्षति ॥ ॥ अथादन्ताः ॥ ॥ कथवाक्यप्रबंधे
अधोपः ॥ अचः परस्मिन् पूर्वविधौ ॥ परनिमित्तो जाटेशः स्या
निवत्स्थानिभूतादचः पूर्वत्वेन दृष्टस्य विधौ कर्त्तव्ये ॥ इ
ति स्थानि वत्त्वान्नोपधादृष्टिः ॥ कथयति अक्षोपित्वा

वाक्यसमूहो वाक्यः तस्य प्रबंधो रचना

अतो लोकोति

म. को. ति. तु.

१०१

दीर्घमन्वद्वादीनः॥ अचकथत्. गरासंख्यानिः॥ गरायति. ईव
 गराः॥ अभ्यासस्य ईवऽपरेणो॥ वादत्॥ अजीगरात्॥ अज
 गरात्. रचप्रतियत्ने॥ रचयति. अररचत्. कलगतो संख्यानेच॥
 कलयति॥ अचकलत्॥ महप्रजायाम्॥ महयति. स्रवेपेभ्रुन्मे.
 ॥ स्रवयति॥ अघोपदेशत्वान्नघः॥ असुस्रचत्॥ कुमारकी
 डायाम्॥ कुमारयति. अचुकुमारत्॥ जलपरिहारी. जल
 यति॥ श्रीः पुपरा जीति स्रवेपययौ रिति वक्तव्ये वर्गप्रत्या

अतो लोपेत्तलोपे प्राप्ते चङि च द्विवेदाति. अतो लोपे रिति अंतरङ्गत्वाद् लोपे प्राप्ते. पुनर्विधिः ४७
 द्विवेदनोते

त्यागः चोर्ध्वविषये वा २

रामः

१०१

दिव्यनेत्रप्राप्तिः साधनिकाया नृ
दन्तानि श्रुयमाणं पदं प्रत्येकं संवधुते

द्योः

साधनिकाया नृ

हारजप्रहो लिंगं शिवि ॥ अच आदेशो न द्वित्वे कर्त्तव्ये ॥ य
त्र द्विरुक्ता बभूवामोत्तररवराडस्या घोचुं प्रक्रियायां पारिनिष्ठि
तरूपेवा अवरो लभ्यते तत्रैवाये निचेधः ॥ ज्ञापकस्य सजा
तीयापेक्षत्वात् ॥ तेनाचिकीर्त्तयित्वा दिसिद्धम् ॥ प्रहते तु
नराद्यस्य द्वित्वसूतत उत्तररवराडि अधोपः ॥ ओ न नत् ॥ ध्व
नरादि ॥ ध्वनयति ॥ अर्धध्वनत् ॥ स्रववेष्टने ॥ स्रवयति ॥
म्रवप्रस्त्रवरो ॥ म्रवयति ॥ अदंतत्वसा मर्था सिद्धि क

सिद्धि

म. को. ति. उ.

१०२

रतिपुरादि:

ल्यः ॥ मृजति. श्राववादात्मनेपदिनः ॥ पदगतो ॥ पदयते. अ
 पपदत्. गृहग्रहणो ॥ गृहयते ॥ मृगमन्त्रेयरो ॥ मृगयते ॥
 अरवीरविक्रान्तो ॥ अरयते. वीरयते ॥ गर्वमाने ॥ गर्वयते.
 ॥ ॥ स्वतंत्रः कर्त्ता ॥ क्रियायां स्वातंत्र्येणाविवक्षितोर्थः कर्त्ताभ्या
 न् ॥ तत्प्रयोजकोहेतुश्च ॥ कर्त्तृप्रयोजकोहेतुसंज्ञः कर्त्तृसंज्ञ
 च ॥ हेतुमतिव ॥ प्रयोजकस्यापारेषेरणादौवाच्येधातोस्मि
 रु ॥ भवतंप्रेरयतिभावयति ॥ ओः पुषण्जृषपरे ॥ सतिपरय

रामः

१०२

स्या१

दंगान्दवयवाभ्यासोत इत्स्यात्पवर्गयत्तुजकारिश्चवर्गापरेषुपरतः
॥ अवीभवत्. अपीपवत्. मूड्. ॥ अमीमवत्. अपीयवत्. अरी
रवत्. अलीलवत्. अजीजवत्. पुयणजीति किम्. ॥ नुनाव
यिष्यति. अपरे किम्. ॥ वृक्ष्यति. स्वयति. सुरागोति. इवति. प्रव
तिलवति. चवतीनाम्. ॥ एयामभ्यासोकारस्येत्वं वामनिश्च
वर्गापरेधात्वक्षरेपरं. ॥ असिस्ववत्. इत्यादि. अवर्गे किम्. ॥
मृष्यति. एजिन्तासिच. परद्वौषासायाम्. एष द्वौषा
त्वा

मकोतिणि

१०३

वडिचदिनेमि

वियड यण गुणवडिदीर्घभ्यः पूर्वविप्रतिषेधेनेति शिलोपः ।
चोरयति । गौचडीति रुस्वः । दीर्घालघोरिति दीर्घः । नचास्ते
पित्वाद्योरप्यसंभवः । एषा कृतिनिर्देशात् । अचूचुरत् । ५ आ
विगतिरुभ्योः । गौचसंश्रद्धोः । सन्यरेचडः परे गौचयतेः सं
प्रसारणांवा । संप्रसारणांतदाश्रयं कार्यं बलवदिति वचनात्
संप्रसारणम् । अश्रुहावत् । अलघुत्वान्न दीर्घः । अशिश्नपत् ॥
स्तुतिविमलसंज्ञाचडि । ३ पसर्गनिमित्त एवां सस्पवोनस्याच्चडि ।

संप्रसारणाच्चेति पूर्वस्त्वः

व. ५

श्रीरामः

१०३

अवातसंभत् पर्यसीषिवत् न्यसीयहत् स्वापिअडि॥ रायत्
स्वापिअडि संप्रासारगाम्॥ अस्रधुपत् ॥ इत्तस्ते विस्मत्ते
॥ चिसमल्वेर्जजित्तिगित्ति॥ घातयत्ति॥ अतिहीमरीम्नयीत्मा
प्यातां पुक्करो॥ स्थापयत्ति॥ तिष्ठतेरित्ति॥ उपधायाश्चड् परेरौ॥
अतिष्ठियत् ॥ आपयत्ति॥ जिष्ठतेर्वा॥ उपधायाश्चड् परेरौ॥
अजिष्ठियत् ॥ अजिष्ठियत् ॥ शाखासाहाय्यावेपां पुक्करो॥ शाप
यत्ति॥ अशीषयत् ॥ हाययत्ति॥ ह्रस्वसंप्रासारगाम्॥ सन्परचड् प
परेरौ॥ कारायादीनां वा॥ चड् परेरौ उपधायाश्चड् वा॥ रापंताकर

चड्तिद्वित्वम्

म. की. ति. रा. प.

१०४

पापानि ४

रादराभराभरा लुपहेठ षडभाष्ये द्वायिवागिलोठिलो
 चयश्चत्वारिधिका न्यासि ॥ वारिलोटी अप्येन्यत्र ॥ इत्यं
 कारायादयोद्वादश ॥ अजहवत् अजुहवत् पाययति
 लोपः पिवते रश्चाभ्यासस्य ॥ पिवते रूपधाया लोपः स्या
 दभ्यासस्य इदेनादेशश्च डः परे रोगे ॥ अपीषत् ॥ पाते
 रोगिलु चयकव्यः ॥ पुकोपवादः ॥ पालयति कोविधुन
 नेजुर्गो ॥ बाजयति कंपो केश केशान्वापयति ॥ शेरंगतो
 तः ॥ रोगे ॥ शानयति ॥ गतौ तुगाः सादयति गोविन्दः ॥ गमयतीत्य

पावसरो ५

वागतिगन्धनयोः ३

श्रीरामः

१०४

ऊ २

रोपयति १

र्थः ॥ रुहः पान्यतरस्याम् ॥ रो ॥ रोहयति ॥ दोषो रो ॥ दुष्मतेरुप
धायाँत्स्या सौ ॥ ह्ययति वाचिन् विरागे ॥ विराग अर्पितता ॥ चि
तं ह्ययति दोषयति वा कामः ॥ उभौ साभ्यामसम् ॥ साभ्यामस्यो निते
उभौ नकारो रात्वं प्राप्नुतो निमित्ते सति ॥ प्राणि रात् ॥ रोगो गमि
बोधने ॥ इरा गमयति बोधने तु प्रत्याययति ॥ घटचेष्टायाम् ॥
घटादयो मितः ॥ जनीन्निष्कसुरं नो मन्ताम् ॥ मितः ॥ ज्वल हल
हलनमार्मनुपसर्गाद्वा ॥ सुधां मित्वं वा ॥ लाहनावनुवमाञ्च ॥
अनुपसर्गादिषामित्वं वा ॥ नक्तममिचमा ॥ अमन्तत्वात् अमन्तित्वं न

अनप्रापने

म. को. ति. राय.

१०५

यमोपरिदेयसो॥ मित्वन्म॥ सवदिर्वपरिम्माच॥ मिन्न॥ मितो॥ इत्त्वः॥
घटादीनां जपादीनांचगो॥ उपधाया इत्त्वः॥ घटयति॥ जपशाने॥ ज्ञा
पनेच॥ जपयति॥ अजीघटत्॥ अजीजपत्॥ रमे॥ शवलिये॥ चु
मचि॥ लभे॥ अरंभत्॥ अललंभत्॥ ईर्ष्यति॥ ईर्ष्यते॥ तृतीय
स्यति॥ वक्तव्यम्॥ तृतीयव्यञ्जनस्य तृतीयैकाच इति वार्थः॥ आद्ये स
म्यादित्वं वारयितुमिदम्॥ द्वितीये तु अजादे द्वितीयस्येव स्यापवादतया
मन्त्रन्ते प्रवर्तते॥ ऐर्ष्ययत्॥ द्वितीयव्याख्यायां णि जन्ताच्च डि. ष. स
वाभ्यासे श्रूयते हलादिशेषात्॥ द्वित्वं तु द्वितीयस्येव॥ तृतीयाभावेन

य४

श्रीरामः

१०५

लोहनिदि २

कृतवार्त्तिकाऽप्रवृत्तेः॥ ऐरिष्यन्॥ ॥ इतिरापजंतप्रक्रिया॥ ॥ धा
तोः कर्मणाः समानकर्त्तृकादिछायांवा॥ इषिकर्मणो धातोश्चिरो
ककर्त्तृकात्संवेद्यायाम्॥ पठव्यक्तायांवाचि॥ इद्॥ सन्त्यङोः॥ स
नंतस्ययङः तस्यच प्रथमस्यैकाचोद्देशोऽजादौ द्वितीयस्य॥ सन्त्यङः॥ लु४
पठितुमिच्छति॥ पिपठिषति॥ कर्मणाः किम्॥ गमनेनेच्छति॥ समा
नकर्त्तृकाकिम्॥ शिष्यापठंस्तितीच्छतिगुरुः॥ वायहरागादाक्यम
पि॥ शिषिकान्मनुवर्थायादेषिकोमनुवर्धिकः॥ सरूपप्रत्य

म. को. ति. स.
१०६

योनेयः सन्नन्तान्नसनिष्यते ॥ तिन पिपटी धितुमिच्छतीति वाक्य
मेव ॥ लुड्मनोर्धस्तु ॥ सस्या इधातुके ॥ सम्यतः स्यात्सादावाह
धातुके ॥ अकृमिच्छति. जिघत्सति ॥ सकाचइति नेट् ॥ अज्ज
गमांसति ॥ अजन्तानां हन्ते रजादेशोगमेश्च दीर्घा मृलादो सति ॥
इको मृल ॥ इगन्ता मृला दिसन्किट् ॥ कर्तुमिच्छति. चिकीर्ष
ति ॥ जिघांसति ॥ सनिच ॥ इरागो गमिर्ननु बोधने ॥ जिगमिष
ति ॥ बोधने तु प्रतीषिषति ॥ इड् ॥ गमिः सनि ॥ अधिजिघांसते.

अज्जनेति दीर्घकृते. कृतं. अभासावेति.

श्रीरामः
१०६

गमेरिदुपरस्तेयदेव २

रुदविदमुषग्रहिस्वपिप्रद्यः सँच ॥ एभ्यः सँचत्काचकितोस्तः ॥
 रुदरिषति ॥ विविदरिषति ॥ मुमुषिषति ॥ सनियहगुहोभ्यः ॥
 ग्रहेगुहेरुगंताचसनइसा ॥ जिघृक्षति ॥ हलंताच्च ॥ इक्ष
 मिपाद्भलः परोक्ष्वादिः संकिन् ॥ गुहसंवरणो ॥ जुघुक्षति ॥
 मुमुषति ॥ किरञ्चपञ्चभ्यः ॥ हृग्दृङ्धृङ्प्रक्षेभ्यः सनइद् ॥
 पिपृक्षति ॥ चिकरिषति ॥ जिगरिषति ॥ चत्रेरोक्षिनेष्टः ॥
 श्ववत्सनः ॥ सनः प्रवेयिधातुस्तेनतुल्यंसनंतादप्यात्मने
 पदं स्यात् ॥ दिदरिषते ॥ दिवरिषते ॥ वुभ्रयति ॥ सनीवंतइभ

स ३

इत्योत्वाभ्यां गुणो द्वि पूर्व विप्रतिषेधेन ३

एकाचो वचसोः स ह्रस्व न स्यति

मको ति स०

ਜੁਥੁਰੇਥੀ ੩

ननु अत्रिस्तु पूर्णभरतपिमनाम् ॥ इवन्तेभ्य ऋधादिभ्यश्च मनइ
डा ॥ श्चोः अडनुनासिकेच ॥ सतुक्कस्य चस्यचक्रमात् शपुठ् सता
वादेशोस्तोनुनासिके कोरुलादोद्धितिव ॥ यएः द्वित्वम् ॥ डुघु
षति ॥ दिदेवियति ॥ स्तोतिरापो विववरापभासात् ॥ अभ्या
सेराः परस्य स्तोतिरायं नयो रेव सस्य सः प्रभृते सनिना न्यस्य ॥
तुष्टुषति ॥ सिष्वाधपियति ॥ स्तोतिरापोः किम् ॥ षस्य षति ॥ मि
मेविवति ॥ आशुष्टुधार्मीत् ॥ एषामच ईत्स्यात् सादौ सनि ॥
अत्रलोपोभ्यासस्य ॥ सनिमीमेत्यारभ्य यडुक्कं तत्राभ्यासस्य लो

कथा ३

श्रीगुरुः

दशमोदशदिने

अस्मिन्नेति ध्येय इति समागमोवा २

प॥ आनुमिच्छति ईप्सति॥ अद्रितुमिच्छति ईर्त्सति॥ अदिषिष्यति
निषिष्यति॥ विभ्रज्जिष्यति॥ विभर्जिष्यति॥ विभ्रक्षति॥ विभ
क्षति॥ दंभइच्छ॥ दंभेरचइत्स्यात् ईद्वमादौ सति॥ हलन्तादित्यत्र ह
ल्प्रहंरां जातिपरम्॥ तेन सन कित्वा ध्रौफः॥ धौप्सति॥ धिप्सति
दिदंभियति॥ शिश्नयिष्यति॥ ऊणुनु विष्यति॥ वुभ्रयति॥ विभ
रिष्यति॥ शीप्सति॥ जितपयिष्यति॥ सिषासति॥ सिषनिष्यति
आसंकायासन्वक्तव्यः॥ त्वामुभ्रयति॥ तनिपतिदरिद्रादिभ्यः
सनविइवाच्यः॥ तनोति विभाषा॥ उपधायादीर्घादौ सति॥
उमुभ्रयति॥ सिष्वरिष्यति॥ ययसति॥ पिष्विष्यति॥ ऊणुनु विष्यति॥ ४

अग्निदितां हृत्य यथायादिति ४

उदोष्ट्या पूर्वस्मिन्नि उल्लेखो नो दीर्घः १

मृदु संज्ञा ३
जिह्वा रवनादिनिष्पत्ता ३

म.को.ति.स.
१०८

स्त्रिः संधिगाद्योऽनेने नि सकाहोपः ३

[illegible]

श्रीरामः
१०८

विद्यते ॥ अरिप्रति ॥ अजिजिघति ॥ अशिषिषते ॥ उपगोपने ॥ तिजनि
 शाने ॥ कितनिवासरोगापनयनेच ॥ मानप्रजायाम् ॥ वधवन्धने ॥ दान
 स्वराडने ॥ शानतेजने ॥ गुप्तिर्किद्रः सन् ॥ मानवधदान्शान्भ्योदीर्घ
 द्वाभ्यामस्य ॥ सत्रद्वयोक्तेभ्यः सन्मादीनामभ्यामस्येकारस्यदीर्घश्च ॥ गुपे
 निन्दायाम् ॥ तिजेः समायाम् ॥ किजेर्वाधिप्रतीकारेनियदेअपनयने
 नाशनेमंशयेच ॥ मानेर्जिज्ञासायाम् ॥ वधेचित्तविकारे ॥ दानेराजवेः शान
 नेनिशाने ॥ गुपिप्रभृतिभ्यः किद्रभिन्नानिन्दादुर्थकाएवानुदात्तेतोदा
 नशानोचस्वरितेती ॥ एतेनित्यमन्वताः ॥ अर्थांतरेत्वननुबन्धकाश्चु

म. को. ति. स.

१०६

रादयः ॥ अनुबंधस्य केवले चरितार्थत्वात्मानन्तात्पदव्यवस्था ॥ धातोर्नि
 त्पमिहितत्वात्सनोत्रनाद्धधातुकत्वम् ॥ तेनेङुरोऽन ॥ जुगुप्सते ॥ तितित्सु
 ते ॥ चिकित्सते ॥ मीमांसते ॥ बीभत्सते ॥ दीदांसति ॥ दीदांसते ॥ शीशु
 सति ॥ णिवितु ॥ गोपयति ॥ गोपयते ॥ इत्पदि ॥ ॥ इतिसन्ततप्रकि
 या ॥ ॥ धातोरेकाचो ह्लादेः क्रियासमभिहारेयङ् ॥ प्रोतः पुन्यभृशार्थे
 चद्योत्तेप्रधातोरेकाचो ह्लादेर्बुङ् ॥ पुरोयङ् लुकोः ॥ अभ्यासस्य ॥ डिदं
 तत्वादात्मनेपदम् ॥ पुनः पुनरतिशयेन वा भवति वोभूति ॥ वोभूयं चक्रे ॥
 अवोभूयिष्ट ॥ धातोः किम् ॥ आद्धधातुत्वं यथा स्यात् ॥ तेन पुर्वोव

श्रीरामः

१०६

चिरित्यादि ॥ एकाचः किम् ॥ पुनः पुनर्जागर्ति ॥ हलदिः किम् ॥ भृशमी
 क्षते ॥ नित्यं कोटिल्ये गतौ ॥ गत्यर्थात् कोटिल्ये वयङ् नतु समभिहारे ॥ दी
 र्घा कितः ॥ अकितोभ्यामस्य दीर्घायङ्लुकीः ॥ कुरितं व्रजति वा व्र
 ज्यते ॥ यस्य हलः ॥ हलः परस्य यस्य लोपे आर्द्धधातुके ॥ आदिः परस्य ॥
 अतो लोपः ॥ वाव्रजांचके ॥ वाव्रजिता ॥ रिङ् कृतः ॥ अकृद्यकारे अ
 सर्वधातुकयकारे चोचपरे कृते रिङ् ॥ कृञ् ॥ चेकीयते ॥ रिङ् दुपव
 स्पच ॥ धातोर्भ्यामस्य रिगागमीयङ्लुकीः ॥ वरीहृत्यते ॥ वरीहृत्पाञ्च
 के ॥ वरीहृजिता ॥ शुभ्रादिषु च ॥ एत्वन् ॥ नरी नृत्यते ॥ नरी गृह्यते ॥

विसर्जनार्थं योः १
 क्रिया २

यङ्ङित्वा नृयहिजेति मीप्रसारणम्

म. को. ति. य.

१११

शीर्षं त्वदिति वाच्यम् ॥ वरीष्टश्च ते ॥ लुपसरवरजपजमदहृदशगृभ्यो भावग
हृयाम् ॥ एभ्यो धात्वर्थगर्हणामिव यङ् ॥ गर्हितं लुपति लोलुप्यते ॥ सास
यते ॥ चरफलोश्च ॥ अनयोरभ्यासस्यातो नुक यङ् लुकोः ॥ नुगित्यनेनानु
स्वारोलक्षणे ॥ सच पदानवदायः ॥ वापदां तं नित्यधा स्यात् ॥ उत्परस्यात् ॥
चरफलो रभ्यासात्परस्यात् उत्साद्यङ् लुकोः ॥ हलिवेति दीर्घः ॥ चञ्चर्य
ते ॥ चञ्चर्यते ॥ पम्फुल्यते ॥ पंफुल्यते ॥ जपजमदहृदशभं जपशाञ्च ॥ ए
षामभ्यासस्य नुक यङ् लुकोः ॥ गर्हितं जपति जंजप्यते ॥ इत्यादि ॥ ग्राय
डि ॥ गिरितरेफस्य लत्वयङि ॥ गर्हितं गितति जे ॥ गित्यते ॥ सूचिसूत्रिम्

से ४

रामः

१११

मोक्षयते ९

अद्यत्यभूरोतिभ्योयड्वाचः॥ मोक्षयते॥ मोक्षयते॥ अरायते॥ यडिच॥
 अनेः संयोगादश्चरती गुणोयडि॥ यकारपरस्परफस्यनहित्वनिषेधः॥
 अरायते इति भाष्योदाहरणात्॥ अरायते॥ अरायते॥ ऊरोनयते॥
 मिचोयडि॥ सस्यसोन॥ निमिमिचयते॥ नकवतेयडि॥ अभ्यासस्यकु
 त्वम्॥ कोकयते॥ कोतिकुवत्योस्तुचो कयते॥ हंतोहिंसायांयडिघ्राभा
 वोवाचः॥ जेघ्रायते॥ हिंसायांकेम्॥ नुगतोनुनासिकानस्य॥ अह
 न्ताभ्यासस्य यड्लुकोः॥ जघनयते॥ अयड्पिडिति॥ शीडः॥ शा
 रायते॥ स्वपिस्मिमिचोनायडि॥ संप्रसारणम्॥ मोक्षयते॥ मेसिम्यते॥

म. को. ति.
१११

वेधीयते॥ नवराः॥ संप्रसारणात्॥ वावश्यते॥ वायः की॥ चेकीयते॥ ईषायोः॥
॥ जेष्ठीयते॥ दिधीयते॥ नीग्वञ्चुस्त्रुध्वंसुभ्रुकसपतपदस्कन्दासु॥ ए
धामभ्यासस्यनीग्यश्लुकोः॥ अफितइत्सुक्तेर्नदीर्घः॥ लोपः॥ वनीवच्य
ते॥ सनीरत्रस्यते॥ इनीध्वस्यते॥ वनीभ्रस्यते॥ चनीकस्यते॥ पनीपत्यते॥
पनीपद्यते॥ चनीस्कद्यते॥ ॥ इति यङन्तप्रक्रिया॥ ॥ यङोचिच॥ य
ङोचिप्रत्यये लुक्स्यात्॥ चकारात्तं विनापिक्वचित्॥ अनेमिति कोयमं
तरङ्गत्वादादौ भवति॥ ततः प्रत्ययलक्षणो नयङो लत्वाहित्वम्॥ अभ्या
सकार्यम्॥ धातुत्वाच्च उङ् इयः॥ शीयात्कर्तरि परस्मैपदम्॥ चर्करीतं

एम्ः
१११

वि३

वित्पदादौ पाठाच्छपेलुक ॥ पडोवा ॥ यड् चात्परस्य हलादेः पितः सार्वधा
तुकस्य ईडास्यात् ॥ भसुवोरिति निषेधो यड् लुकि भाषायां न ॥ वोभतुते
ति क्ते इति क्त्वं न सिपातनात् ॥ वोभवीति ॥ वोभोति ॥ वोभतः ॥ वोभुवति ॥
वोभवीषि ॥ वोभोषि ॥ वोभयः ॥ वोभय ॥ वोभवीमि ॥ वोभोमि ॥ वोभू
वः ॥ वोभूमः ॥ वोभवाञ्चकार ॥ वोभवां वभूव ॥ वोभवामास ॥ वोभवित्ता ॥
वोभविष्यति ॥ वोभवीतु ॥ वोभोतु ॥ वोभूतात् ॥ वोभूताम् ॥ वोभुवतु ॥ वो
भूहि ॥ वोभवानि ॥ अबोभवीत् ॥ अबोभोत् ॥ अबोभूताम् ॥ अबोभकुः ॥
वोभूयात् ॥ वोभूयाताम् ॥ वोभूयुः ॥ वोभूयात् ॥ वोभूयाताम् ॥ वोभूयातुः ॥

म. को. ति. पं. ल.

११२

गातिस्थेति सिचोलुक ॥ यडोवेतीरूपक्षेपुगांवाधित्वा निस्पत्वाडुक ॥
अवोभूवीत् ॥ अवोभोत् ॥ अवोभूताम् ॥ अवोभूवः ॥ अवोभविष्मत् ॥ जं
गमीति ॥ जंगोति ॥ अनुदाभेस्यनुनासिकलोपः ॥ जंगतः ॥ जंगमति ॥ म्वा
च्च ॥ जंगमि ॥ जंगन्वः ॥ लिपाशपानुवन्धेन निर्दिष्टं यडुगोनच ॥ यत्र
काजिह्वां चैव पंचेता निनयडुलुकि ॥ इति वचना न्नदर्शिन्येधः ॥
जंतमिता ॥ अनुनासिकलोपस्याभीयत्वेनासिद्धत्वा न्नहर्लुक ॥ जं
गहि ॥ मोनोधातोः ॥ अजंगनु ॥ अनुबंधनिर्दिशान्नलोड ॥ अजंग
मीत् ॥ रुधिकोचलुकि ॥ रुडुपधस्यधातोर्भ्यासस्यरुक् रिकृश्च

हमः

११२

सुपङ्लुकि॥ अतश्च॥ अदन्तधातोरपितथा॥ वर्हतीति॥ वरिहतीति॥ व
रिहतीति॥ वर्वर्ति॥ वरिवर्ति॥ वरीवर्ति॥ वर्हन्तः३॥ वर्हतति३॥ वर्वर्त्तामास॥
वर्वर्तिता॥ गरानिदिष्टत्वात्तद्वद्वा॥ अतुभ्यश्च॥ वर्वर्तिष्यति॥ वर्वर्त्तु३॥
अवर्हतीत्३॥ अवर्वर्त्तु३॥ सिपिदश्चेतिरुत्वपक्षे॥ अवर्वा३॥ गरानिदिष्टत्वा
द्दु॥ अवर्वर्तीत्॥ चर्करीति॥ चर्कर्त्ति३॥ चर्कन्तः३॥ चर्कति३॥ चर्कराञ्च
कार॥ चर्करिता३॥ अचर्करीत्॥ अचर्कः३॥ चर्कयात्॥ आशिषिरिडः॥ चर्कि
यात्३॥ अचकारीत्३॥ अतश्चेतिरपरत्वात्तद्वद्वा॥ कृविक्षेपे॥ चाकर्त्ति३॥
चाकर्हि॥ चाकराणि॥ अचाकरीत्॥ अचाकः॥ अचाकरीत्॥ तात्तर्त्ति३॥
तात्तरीतीत्यादि॥ ॥ इति गोसुपङ्लुगताः॥ ॥ सुपङ्गुआत्मनः

म. को. ति. ना.

११३

कथं^३ इष्टिकर्मणा^२ एषितुं^१ आत्मसंवाचिनः सुवंतादिछायामर्थे कथञ्च
॥ सुपोधातु प्रातिपदिकयोः ॥ एतयोरेव यवस्य सुपोलु कस्यात् ॥ कथं
च ॥ अवर्णास्पदं ॥ आत्मनः पुत्रमिच्छतीति पुत्रीयति ॥ मातृप्रकृतिक
सुवंतादय्याश्च कथञ्च ॥ किमिच्छति ॥ इदमिच्छति ॥ स्वरिच्छति ॥ अश
नायोदन्य धनाया बुभुक्षापिपासागां^४ इष्टुं ॥ कथञ्च नानिपात्यंते ॥ अश
नायति ॥ उदन्यति ॥ धनायति ॥ बुभुक्षादौ किम् ॥ अशनीयति ॥ उदकी
यति ॥ धनीयति ॥ अश्वक्षीरहृस्वल्बराणां^५ आत्मप्रीतिं कथं ॥ एषां
कथं च सुकस्यात् ॥ अश्वश्च ययोर्मे पुनेछायाम् ॥ अश्वस्यति वडवा ॥

धानुत्या ७५ द्यः ३

रामः

११३

दृश्यस्यतिगोः॥क्षीरलवणायोर्लालसायाम्॥क्षीरस्यतिवालः॥लवण
 स्यतिउयुः॥सर्वशान्तिपदिकानां क्यविः॥लालसायां मुगमुको॥दक्षिस्म
 ति॥दध्यस्यति॥नः क्ये॥क्यविक्यडिः॥नांतमेवपदनान्यत्त॥लोपः॥
 राजीयति॥नांतमेवेतिकिम्॥वाच्यति॥हलिच॥गीर्यति॥प्रयति॥धा
 तोरित्येव॥नेह॥दिवमिच्छति दिव्यति॥क्यस्यविभाषा॥हलःपायोः
 क्यचुक्यङोर्लोपोवाद्द्रधातुके॥आदिःपरस्य॥अतोलोपः॥तस्य
 स्थानिवद्भावाच्चधूपधगुणोः॥समिधिता॥समिधिपता॥का
 म्य॥उक्तविषयेकाप्यच॥आत्मनःपुत्रमिच्छतिपुत्रकाम्यति॥
 पुत्रकाम्यिता॥उपमानादोवारे॥उपमानात्कर्मणः सुवन्तादावारे

नलोपः शान्तिपदिकानां

म. को. ति. ना.

११४

र्थक्यच ॥ पुत्रमिवाचरतिपुत्रीयतिह्रात्रम् ॥ विस्मयतिदिजम् ॥ सर्वप्रा
तिपदिकेभ्यः क्तिवावक्तव्यः ॥ अतो गुरो ॥ कृह्णइवाचरतिह्रस्वति
स्वइवाचरतिस्वति ॥ सस्वो ॥ अनुनासिकस्य क्तिमलोऽङ्गिति ॥ अनु
नासिकांतस्योपधायादीर्घः कौमलादौऽङ्गिति ॥ इदमिवाचरतिइ
दमति ॥ यजेवाचरतिराजानति ॥ इहृन्मिति नियमान्नेहोपधादी
र्घः ॥ पन्थादवपथेनति ॥ कर्तुः क्यइ सलोपश्च ॥ उपमानात्कर्तुः
सुवन्तादाचारैक्यद्वासांतस्य कर्त्तवाचैकस्य लोपोवा ॥ क्यइ लुक्
पक्षेवाक्यं. सन्नियोगशिष्टानां सहवा प्रवृत्तिः सहवानिवृत्तिः

पुगंतेतिगुराः ३

वाक्यपक्षेपि सकारलोपोजिज्ञासोपाम् २
इति.

रामः
११४

मिति क्युडः सलोपयोः सहैव प्रवृत्तिः ॥ लोपश्च व्यवस्थितः ॥ ओज
सोऽपरसो नित्यामिन्तरेयां विभाषया ॥ इह न ड्वा बराति कृत्वा यते ॥
ओजायते ॥ अपरायते ॥ यशायते ॥ यशस्यते ॥ आचारैव गल्म
लीव होडेभ्यः किंवा ॥ वायहरगात्क्य ड्पि ॥ अवगल्मादयः प
चाद्यदंताः ॥ किं सन्नियोगेनानुदान्तत्वं मनुनासिकत्वं वाचुप्रत्य
यस्य प्रतिज्ञायते ॥ तेन न ड् ॥ अवगल्मते ॥ लीवते ॥ होडेते ॥ भू
तपूर्वादिप्यनेकाच अमितद्वार्त्तिकारमसामर्थ्यात् ॥ अवगल्मा
च्चके ॥ लीवाच्चके ॥ होडाच्चके ॥ उपसर्गसमानाकारं प्रवृ

कास्यनेकाचश्चा मवक्तव्यो लिटि इति आम्

नन्दिग्रहिपचारि
भोऽलुगित्यधः ४

उपदेशेन नुनासिक
श्च इत्यनेनानुनासि
कलोपः ५

न को ति ना
११५

इति वहुलं भवतः
इति भाष्ये उक्तम् ३

पदं धातुमंताप्रयोजके प्रत्यये विधीयते पृथक् क्रियते । तेन गल्भश्च
हागर् ॥ अवागल्भतः ॥ अवागल्भिश्च ॥ लोहितडाभ्यः क्यश्च ॥ वा
क्यस्यः ॥ क्यसंतात्परस्येपदम् ॥ अलोहितलोहितो भवति लोहि
तायति ॥ लोहितायते ॥ ननु उच्चारणसामर्थ्यात् कोम्यश्च इव क्य
सोपिककारः कुतो न भूयते ॥ तस्य भाष्ये प्रत्याख्यानात् ॥ परप
रायति ॥ परपरायते ॥ कशायकमरी ॥ वनुष्यन्तात्कश
शदुत्साहैर्येक्यः ॥ कशायकमते कशायते ॥ पापं कर्तुमुत्स
हतइत्यर्थः ॥ सचकक्षकं कुरुगहनेभ्यः कगावचिकीर्यायाम् ॥

दि २

रामः
११५

५

दिदंतत्वादात्मनेपदम् ३

करावंपापं चि कीर्यति ॥ सत्रायते ॥ कक्षायते ॥ कर्मणो रोमं यत पोभ्यां
वर्त्रिचरो ॥ रोमं यत पोभ्यां कर्मभ्यां कर्मणा वर्तनायां चरौ चार्थे क्यङ्
स्यात् ॥ रोमं यं वर्त्रयति ॥ रोमं यायते ॥ हनुयलन इति वक्तव्यम् ॥ चर्वि
तस्या कृष्णपुनश्च वर्गो इत्यर्थः ॥ नेह । कीरो रोमं यं वर्त्रयति ॥ तपसः
परमेपदेव ॥ तपश्चरति तपस्यति ॥ वाष्पो भ्राभ्यां मुहमने ॥ वायुमुहम
ति वाष्पायते ॥ उष्मायते ॥ फेनाच्चेति वक्तव्यम् ॥ फेनायते ॥ शब्दे
कलहाभ्यकरावमेधेभ्यः करौ ॥ एभ्यः कर्मभ्यः करो ॥ त्वर्थे क्यङ् ॥
शब्दं करोति शक्यते ॥ मुदिन दुर्दिन नीहारेभ्यश्च ॥ मुदिनायते ॥
प्रातिपदिका द्रात्वर्थे शिङ्स्यादिष्टेयथा प्रातिपदिकस्य पुंवश्च

चरगति भक्षणयोः

प्रातिपदिका द्रात्वर्थे बहुलमिष्टवच्च

म. को. ति. ना.
११६

विचयने ४
आर्जनगुरु ३

रभावटिलोपविन्मनुलोपपरागादिलोपप्रस्थस्फाद्यादेशभसंज्ञास्त
हस्मावपिस्सुः॥ पदुमाचयेपरयति॥ परत्वाहृदोसत्पं॥ टिलोपः
मपीपरत्॥ रौचडीत्स्वभास्येतुहृदेलोपोवलीयान्नितिस्थितं॥
अपपरत्॥ पुच्छभाराडचीवरास्मिड्॥ पुच्छदुसनेवसनेपर्यसनेच॥
विविधंविहृदं चोत्सेपव्यसनम्॥ उत्पुच्छयते॥ विपुच्छयते॥
परिपुच्छयते॥ भाराडात्समाचयते॥ संभाराडयते॥ समवभाराड
त॥ चीवराहर्जनेपरिधानेच॥ संचीवरयते॥ भिक्षुः॥ मुराडमिष
भक्षालवरावृतवस्त्रहलकलकृतसूस्ते शिबु॥ रुजये॥ मुंडं
करोति मुराडयति॥ वृताद्रौजनतनिहत्योः॥ पयः मूत्रान्नवाव्रज

टेः हतिटिलोपः ७

उर्वप्रसक्तं उदत्तं मूत्रं अलुप्तं
परितः असनं पयसं नमः ४

उदत्तं शिबुः
गुह्यं
इति ११६

भ्यो २

ति॥ वस्त्रात्समाच्छादने॥ संवस्त्रयति॥ हस्त्यादिभ्योऽयहरो॥
 हलिकल्यो रदंतत्वे च निपात्यते॥ हलिकलिं वा गृह्णाति ह
 लयति कलयति॥ मह इलं हलिः॥ कृतं गृह्णाति कृतयति॥
 वस्त्रा निविनिहंति वितस्त्रयति॥ नूस्ते केश इत्येके॥ जयी भ
 ताः केशाः इत्यन्ते॥ सत्पार्थ वेदानाम्मायुर्वक्तव्यः॥ सत्पापय
 यति॥ अर्थापयति॥ वेदापयति॥ पाशं विमुञ्चति पाशाय
 ति॥ रूपं पश्यति रूपयति॥ वीराणां गायति उपवीरायति॥
 तलेनानुकुञ्जाति अनुतलयति तुरगायम्॥ श्वेके रूपस्ते

सिंहावलोकन्यायेन सत्पाप पास
 तिलो ३

म.कौ.ति.ना.

११७

ति उपश्लोकयति ॥ सेनया भियति अभिखे एत्यति ॥ लोमा
न्यनुमार्ष्टि अनुलोमयति ॥ त्ववसंवरगो ॥ पचाद्यव ॥ त्वव
गृह्णाति त्ववयति ॥ चर्मणा संनृहति संवर्मयति ॥ चूर्णैर
वध्वंसयते अवचूराति ॥ ॥ इति नामधातुप्रक्रिया ॥ ॥
कंशादिभ्योऽपक ॥ संभ्योधातुभ्यो नित्यं यक्यात्कार्थे ॥ क
इच्छगाचविधयैरो ॥ कंइयति ॥ कंइयते ॥ इत्यादि ॥ क
त्तरिकर्मव्यतिहारे ॥ क्रियाविमये धातु कर्त्तव्यत्वेन पद
म् ॥ व्यतिलुनीते ॥ अन्यस्यैवाग्नं लवनं करोतीत्यर्थः ॥ नम

तत्त्वबंधने ३

गमः

११७

भूइत्ययोग्यं सस्यादिहवनं वा लण करोतीत्यर्थः ५

तिहिंसा^{१२}र्थम्^{१३}॥ व्यतिगच्छति॥ व्यतिप्रति॥ प्रतिषेधे^{१४}हमादीनो^{१५}मुप
संग्रहानम्^{१६}॥ हमादयो^{१७}हसप्रकाराः शब्दक्रियाः॥ व्यतिहसन्ति॥ व्य
तिजल्यन्ति॥ हरेतर^{१८}प्रतिषेधः॥ संप्रहरते^{१९}राजानः॥ इतरेतरान्योन्यो
पपुदस्व॥ परस्परौ^{२०}पपदाच्चैतिवक्तव्यम्॥ इतरेतरान्योन्यस्य^{२१}वाव्यतिलु
नेति॥ नेर्विशः॥ निविशते॥ परिव्यवेभ्यः^{२२}क्रियः॥ परिकीरणीते॥ विकी
रणीते॥ अवकीरणीते॥ विपराभ्यां^{२३}जेः॥ विनयते॥ परानयते॥ कीडो
नुसंपरिभ्यश्च॥ अनुकीडते॥ संकीडते॥ परिकीडते॥ आकीडते॥
समो^{२४}कृजने॥ संकीडते॥ कृजनेतु॥ संकीडतिवक्तव्यम्॥ आगमेः^{२५}समायां
॥ रापतस्येदं^{२६}ग्रहणम्॥ आगमयस्वतत्तवत्॥ मात्वरेया^{२७}दुत्यर्थः॥ शिष्टे

स्मा ४

इकीज्द्रव्यविनिमये ५

वादा ५३

म. को. ति. व.

११८

ने ३

समानो अर्थो यदो को समर्थो
ताभ्यां समर्थो भावः

शिक्षेति द्योत्ये सन्नन्त धातो रिति नक्षते
राक्षसको. सन्निमित्ति इत्

जिज्ञासायाम् ॥ धनुषि शिक्षते ॥ धनुर्विषयज्ञानेशको भवितुमि
च्छतीत्यर्थः ॥ दृष्टिसर्गतायने युक्तम् ॥ दृष्टिर्प्रतिबन्धः ॥ क
चिक्रमेवुद्भिः ॥ सर्गउत्साहः ॥ अध्ययनाय क्रमने ॥ क्रमेतेस्मि
न्नास्त्राणि स्फीतानि भवन्तीत्यर्थः ॥ आह उक्तमने ॥ आक्र
मते सूर्यः ॥ ज्योतिरुक्तमन इति वाच्यम् ॥ नेह ॥ आक्रामति धूमो
हर्म्यतलात् ॥ वेः पादविहारी ॥ साधु विक्रमते वाजी ॥ प्रोवा
भ्यां समर्थो भ्याम् ॥ प्रारंभे अनुपोस्तुत्यर्थता ॥ प्रक्रमते उपक्र
मते ॥ समर्थो भ्यां किम् ॥ प्रक्रमति ॥ गच्छतीत्यर्थः ॥ उपक्राम

सकं ध्यात् दपररूपम्

क्रमेर्दीर्घः परस्मैपदो रिति

तायनं ह्रि ४३

का ५

वीरामः

११८

४५ अवतिष्ठते । प्रतिष्ठते । विनिष्ठते ॥ आङः प्रतिज्ञायाम् ॥

ति ॥ आगच्छतीत्यर्थः ॥ अनुपमर्गाद् ॥ कामति । क्रमते ॥ अपह्वे
जः ॥ शतमपजानीति ॥ अपलपतीत्यर्थः ॥ अकर्मकाच्च ॥ सर्पिषो
जानीति ॥ सर्पिषोपायेन प्रवर्तते इत्यर्थः ॥ समवप्रविश्यत्यर्थः ॥ सं
तिष्ठते ॥ प्रकाशयत्यर्थः ॥ गोपीकृष्णायतिष्ठते ॥ आश
यंप्रकाशयतीत्यर्थः ॥ उद्योतूष्वकर्मणि ॥ मुक्तावुत्तिष्ठते ॥ अनूर्ध्वे
तिकिम् ॥ पीठादुत्तिष्ठति ॥ उपात्मन्त्रकरणौ ॥ आग्नेय्याग्नीध्रमुपति
ष्ठते ॥ मन्त्रकरणौ किम् ॥ भर्तारमुपतिष्ठतियौ बनेन ॥ उपादेव प्रजा
संगतिकरणा मित्रकरणा पथि स्थितिवाच्यम् ॥ आदित्यमुपतिष्ठ

४५ संशयकरादिभिरुत्तिष्ठतेत्यर्थः ॥ करणी ही निरर्थे ल्यप्ते नाश्रयतीत्यर्थः ॥ ४४

राजं नित्यमातिष्ठते

म. को. ति. प.

११८

ते॥ गंगाय मुनामुपतिष्ठते॥ अधिकानुपतिष्ठते॥ मित्रीकरोती
त्यर्थः॥ पन्थाः स्कप्रमुपतिष्ठते॥ प्राप्नोतीत्यर्थः॥ वानिआयाम्॥
मिसुकः प्रमुपतिष्ठते॥ उपतिष्ठतिवा॥ उद्दिष्टांतपः॥ अकर्म
कादित्येव॥ ॥ वितपते॥ दीप्यत इत्यर्थः॥ स्वांगकर्मकाच्चेति
वक्तव्यम्॥ उत्तपते॥ वितपते पाणिम्॥ नेह॥ सुवर्णमुत्तपति॥
आङ्गोयमहन्॥ आयहते॥ आहते॥ अकर्मकास्त्वांगक
र्मकादित्येव॥ नेह॥ परस्परिश्चिद् आहन्ति॥ आत्मनेपदे खन्य
तरस्याम्॥ हनोवधोलुङि॥ आवधिर॥ आवधियानाम्॥

देशोवा

रामः

११८

२ हस्तादंगादिनिमिचोलाप

आवधिषत ॥ हनः सिवकिन् ॥ अनुनासिकलोपः ॥ आ
हत् ॥ आहसाताम् ॥ आहसत ॥ यमोगंधने ॥ सिवकिन् ॥
गन्धनं सूचनं परशेया विष्करणम् ॥ उदायत ॥ गन्धने किम् ॥
उदायसपादम् ॥ आहसद्वानित्यर्थः ॥ समोगमृदिभ्याम् ॥
अकर्मकाभ्यामित्येव ॥ संगच्छते ॥ वागमः ॥ परोरुक्तादि
लिङ्गसिचोकिनोस्तः ॥ संगंसीष्ट ॥ संगंसीष्ट ॥ समगता ॥ स
मंगंस्त ॥ समृद्धिष्यते ॥ अकर्मकाभ्यां किम् ॥ ग्रामसंगच्छति ॥
दिविष्टस्वरतीनामुपसंख्यानम् ॥ वेत्तेरेवग्रहणम् ॥ संविने ॥

गमः ४

इसगमेति ४

म. को. ति. प.

१२०

संविदते ॥ वेत्ते विभाषा ॥ वेत्ते विभाषा ॥ वेत्ते परस्मै ह्यदेस
स्यात्तोरुडागमः ॥ संविदते ॥ संविदते ॥ संपृच्छते ॥ संस्मरते ॥
अथास्मिन्नकर्मकाधिकारं हनिगम्यादानां कथमकर्मक
तेति चेत् ॥ भृश ॥ धातोरर्थान्तरे धृत्ते धात्वर्थे नोपसंग्रहात् ॥
प्रसिद्धेरविवक्षात् कर्मणो कर्मिका क्रिया ॥ वहति भार
भृदी वहति ॥ स्पन्दत इत्यर्थः ॥ जीवति ॥ नृत्यति ॥ प्रसिद्धेर्य
था ॥ मेघो वर्षति ॥ कर्मणो विवक्षितो यथा ॥ हितान्नयः

रामः

१२०

संभृणुते सकिंप्रभुः॥ संमाननोत्संजनाचार्यकरणाज्ञानभृतिवि
गणानव्ययेयुनियः॥ शास्त्रेनयते॥ दराडमुन्नयते॥ मारावकमु
पनयते॥ तत्त्वनयते॥ कर्मकरासुपनयते॥ करं विनयते॥ राज्ञे
देयं भागं परिशोधयतीत्यर्थः॥ शतं विनयते॥ धर्मार्थं विनियु
क्त इत्यर्थः॥ उपसर्गादस्य त्रहोर्वेति वाच्यम्॥ बंधं निरस्यति नि
रस्यते॥ समूहति समूहते॥ उपसर्गाद्वत्तुहतेः॥ यादौ द्विति
प्रसप्तमसु ह्यात् अग्नीसमुह्य॥ निमसुपविभ्यो ह्य॥ निहृयते

म. को. ति. प.

१२१

स्पर्धायामाडः॥ कृत्स्नश्चात्मा ह्ययते॥ स्फूर्द्धायां किम्॥
पुत्रमाह्वयति॥ उद्भूतः सकर्मकात्॥ धर्ममुच्चरते॥ उच्चैः
ध्वजकृतीत्यर्थः॥ समस्तनीयापुक्तात्॥ रथेन संचरते॥
दाराश्च साविच्चतुर्थे॥ समो दारास्तृतीयां तेन पुक्ता
दुक्तं स्यात्तृतीयाविच्चतुर्थे॥ दास्या संयच्छते कामी॥ उपा
यमः स्वकारो॥ स्वकरां स्वीकारः॥ भार्यामुपयच्छते॥
विभाषोपयमने॥ यमः सिक्किदा विवाहे॥ रामः शीतामु
पायता॥ उपायस्तः॥ उद्बोद्धेत्यर्थः॥ ज्ञात्वा कुरुमृदवांसनः॥

रामः

१२१

अव आद्यं तभृती पसर्गादिति ३

मनं नाना विधां प्राप्नुवत् ॥ धर्मं निजा सते ॥ सुश्रूयते ॥ सुश्रू-
यते ॥ दिदृक्षते ॥ नानोर्त्तः ॥ पुत्रमनु निजा सति ॥ प्रोपाभ्यां
पुजेयज्ञपात्रेषु ॥ अयुंक्ते ॥ उपयुंक्ते ॥ स्त्रोदाद्यं नोपसर्गादिति
वाच्यम् ॥ उद्युंक्ते ॥ नियुंक्ते ॥ अयज्ञपात्रेषु किम् ॥ इन्द्रं
चिपात्राणि प्रपुनक्ति ॥ समः शृणुवः ॥ संशृणुते शस्त्रम् ॥ ग-
न्धनावक्षोपरां मेवनसाहसिक्यप्रतियत्प्रकथनोपयो-
गेषु कुरुः ॥ गन्धनं हिंसा ॥ उकुरुते ॥ सूचयतीत्यर्थः ॥ अब-
क्षोपरां भर्त्सनम् ॥ शपनीवर्तिकापु हाकुरुते ॥ भर्त्सयन् इ-

गी३

उपासति यत्नैस्तवाक्या ध्याहारेषु चेति सुदृ२

म. को. ति. प.
१२२

दिय ३

त्यर्थः॥ हरिमुपकुरुते॥ सेवते॥ परदारां प्रकुरुते॥ तेषु सहसा
प्रकुरुते॥ एधोदकस्योपकुरुते॥ गुरामाधत्ते॥ कथाः प्रकुरुते॥
प्रकथयति॥ शान्तं प्रकुरुते॥ धर्मार्थविनियुक्ते॥
एषु किम्॥ कदं करोति॥ ॥ इत्यात्मने पदप्रक्रिया॥ ॥
शेषाकर्तारिपरलोपम्॥ श्विः॥ श्वयति॥ विभाषाश्वे॥
संप्रसारणं लिङि च॥ अशावः॥ अश्वतुः॥ श्वयते लिङि
भ्यासत्तक्षराप्रतिषेधः॥ विज्याय॥ विज्यतुः॥ अश्व
तुः॥ जटुसंभित्यद्वा॥ श्वयतेरः॥ अडिः॥ अश्वत्तः॥ अश्वः॥

वचिस्त्वपि यज्ञादीनामिति संप्रसारणप्राप्त्यानेषेधः२

एडिङ्किम् अश्वत्तं च के इत्यादौ दोषो भवति३

वचिस्त्वपीति संप्रसारणम्

अश्वत्तार्थानुक्रमो दीर्घः४

रामः
१२२

विभाषेति च इ ॥ अशिञ्चियत् ॥ अञ्चयीत् ॥ अनुपराभ्यां रु
 नः ॥ अनुकरोति ॥ पराकरोति ॥ अभिप्रत्यतिभ्यः क्षिपः ॥
 क्षिपप्रेररो ॥ स्वरितेत् ॥ अभिक्षिपति ॥ प्राद्वहः ॥ प्रवहति ॥
 परेर्मयः ॥ परिमृष्यति ॥ व्याडपरिभ्योरमः ॥ विरमति ॥ उपाय ॥
 यज्ञदत्तं उपरमति इत्यर्थः ॥ अतर्भा वितरापथेयम् ॥ विभा
 षाकर्मकात् ॥ उपादमेः परस्मैपदम् ॥ उपरमति ॥ उपरमते ॥
 बुधपुधनमजने इषुडुक् भ्योरोः ॥ एभ्योरापतेभ्यः परस्मैपद
 म् ॥ शिञ्चञ्चैत्यस्यापवादः ॥ बोधयति पप्रमित्यादि ॥ की
 इजीनांरो ॥ आत्वम् ॥ अभ्यापयति ॥ एौचसञ्चजेः ॥ सञ्

अर्जिहीतीति पुक्

निरुत्तरे इत्यर्थः ४

असत्त्वरूपत्वेन ४

देस्यादेव ॥ कस्तान्पाययतिपयः ॥ इतिपदव्यवस्था ॥ भावक
र्मगो ॥ लस्यत इत्यने ॥ सार्वधानुकेयक ॥ धानोभावकर्मवाचिनि ॥
भावः क्रिया ॥ साचभावार्थकलकारेणानुद्यते ॥ पुष्पदम्भदम्भो
सामानाधिकरण्याभावात्प्रथमपुरुषः ॥ तिङ्प्रत्ययक्रियायाश्च
व्यक्तपत्वेनदित्वाद्यप्रतीतिर्नदिवचनम्किंत्वेकवचनमेवोत्सर्ग
तः ॥ त्वयामयाऽन्येभ्यभ्यते ॥ वेभवे ॥ स्यात्सीवसीपुद्गतासिपु
भावकर्मगो रूपदेशः ॥ कर्तृग्रहदृशावाचिरावदिदु ॥ उपदेशोयो
चतदन्तानाहनादीनां यदिशाविकार्यंवास्यात्स्यादिषुभावकर्म

उत्सर्गितएकवचनं क
रिष्ये इति भाष्योदाहरणम्

चिरावश्रवाः प्रपक्षे आर्जुनानु कस्ये इलादेरिति इडागमः

म. कौ. ति. भा.
१२४

अभविष्यत्
३ कर्त्तृ कर्योक्तानि

गोर्गम्यमानयोः स्यादिति मिडागमश्च ॥ चिरावश्रवावक्षेयमिदं ॥
चिरावश्रवा इति ॥ भाविता ॥ भविता ॥ भाविष्यते ॥ भविष्यते ॥
भूयताम् ॥ अभूयत ॥ भूयेत ॥ भाविषीष्ट ॥ भविषीष्ट ॥ चिराभाव
कर्मणि ॥ चिराभाव कर्मवाचिनिनेपरे ॥ अभवि ॥ अभवि
ष्यत् ॥ अकर्मकोप्युपसर्गवशात्कर्मकः ॥ अनुभूयते ॥ अनन्व
ये चैरात्त्वयामयाव ॥ अनुभूयेते ॥ अनुभूयन्ते ॥ त्वमनुभूयसे ॥
अहमनुभूये ॥ अन्वभावि ॥ अन्वभाविष्याताम् ॥ अन्वभवि
ष्यताम् ॥ णिलोपः ॥ भाव्यते ॥ भावयाम्चक्रे ॥ भावयाम्चभूवे ॥

लोपनिधित्तिर्णिलोपः

रामः श्री
१२४

भावयामासे ॥ चिराददिर आभीयत्वेनासिद्धत्वास्ति लोपः ॥ भावि
ता ॥ भावयिता ॥ भाविष्यते ॥ भावयिष्यते ॥ भावयताम् ॥ अभाव्य
त ॥ भाव्येत ॥ भाविषीष्ट ॥ भावयिषीष्ट ॥ अभावि ॥ अभावयिता ॥
अभावयिताम् ॥ बुभूष्यते ॥ बुभूषां चक्रे ॥ बुभूषिता ॥ बुभूषिष्य
ते ॥ बुभूष्यते ॥ अकृत्स्नार्वाधातुकपोदीर्घः ॥ स्तयते विद्युः ॥ स्ता
विता ॥ स्तोता ॥ स्ताविष्यते ॥ स्तोष्यते ॥ अस्तावि ॥ अस्ताविषाता ॥
अस्तोषाताम् ॥ गुरोतीति गुराः ॥ अर्यते ॥ स्मर्यते ॥ अरुर्नीतिषु

मकोतिभा

१२५

नु ४

शाः॥ आरे॥ सस्मरे॥ उपदेशाग्रहणाश्चिरावदिह॥ आरिता॥ अर्त्ता-
स्मरिता॥ स्मर्त्ता॥ लोपः॥ स्वस्मते॥ इदितस्तुनंद्यते॥ इज्यते॥ त-
नोतेर्यकि॥ आदेतादेशोवा॥ नायते॥ तन्यते॥ तपोनुतापेच॥ त-
पश्चैश्चिरात्कर्मकर्त्तव्यतापेच॥ अन्वतमपायेन॥ धुमास्थेन
त्वम्॥ दीयते॥ धीयते॥ ददे॥ आतोपुकृविश्रुतोः॥ आदन्ना
नायुगागमश्चिराज्जातिहृतिच॥ दायिता॥ दाता॥ दायिधी
ष्टा॥ दायीष्ट॥ अदायि॥ अदायिज्ञाताम्॥ अदिज्ञाताम्॥ शम्प-
तेमोहीपुकृन्देन॥ विश्रुतलोदीर्घान्यतरस्याम्॥ विश्रापेररासुल-

शोरणितीतिहोर्जनित्त्वितिमितः मितान्द्र

स्वितिह्रस्वः २

रामः

१२५

परे चरौ मितमुपधायादीर्घः ॥ शामिता ॥ शामिता ॥
शामयिता ॥ शामिष्यते ॥ शामिष्यते ॥ शामयिष्यते ॥ शपंतत्वाभावेशस्य
तेमुनिना ॥ नौदा नोपदेशस्य मांसस्याः नाचमे ॥ उपधायाह द्विर्नस्या
श्विणिज्जातिरुतिच ॥ अशामि ॥ अदमि ॥ उदा नोपदेश
स्येति किम् ॥ अशामि ॥ मांसस्येति किम् ॥ अवादि ॥ अनाचमेः कि
म् ॥ अशामि ॥ अनाचमिकमिव मीनामिति वक्तव्यम् ॥ अशामि ॥
अशामि ॥ भज्यते ॥ भंजे अविणि ॥ लोपोवा ॥ अभाजि ॥ अभंजि ॥
लभ्यते ॥ विभाषा वित्तुलोः ॥ लभेर्नुम् ॥ अलंभि ॥ अलाभि ॥

म को ति भा
१२६

यदाकर्मेव कर्तृत्वेन विवक्षितं तदा सकर्मकाणां मध्ये कर्मक
त्वात्कर्मरिभावे च लः ॥ कर्मवत्कर्मणां तुल्यक्रियः ॥ कर्मस्थाय
क्रियमा तुल्यक्रियः कर्मो कर्मवत् ॥ कार्यातिदेशोऽयम् ॥ तेन नृप
गात्मने पदविणविशदितः सुः ॥ पच्यते फलम् ॥ भिद्यते
काष्ठम् ॥ अपाचि ॥ अभेदि ॥ भावे ॥ भिद्यते काष्ठेन ॥ भूषा
वाचिनां किरादीनां सन्तानां च यक् विरोधो विरावदिह्य
नेति वाच्यम् ॥ अलङ्कृतं कन्या ॥ अलमकृत ॥ अवकिर
तेहस्ती ॥ अवाकीर्ण ॥ गिरते ॥ अगीर्ण ॥ आद्रियते ॥ आहस

शामः कृत
१२६

जनादि कृतम् ५:२

ASHA ARCHIVES

आशा प्रकृतम्
ASHA ARCHIVES

1.000